

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 177-201.

Geliş Tarihi-Received: 26.02.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 26.03.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1443220

A. S. Puşkin'in Masallarının Fransızca ve Türkçe Yeniden Çevirilerinde Kültüre Özgü Öğelerin Aktarımı*

Transfer of Culture-Specific Items in French and Turkish Retranslations of A. S. Pushkin's Fairy Tales

Abuzer Hamza KAYA**

A. Zeynep ORAL***

Öz

Kültürel ve folklorik öğeler açısından oldukça zengin edebi bir tür olan masalların çevirisi oldukça zorlu bir edimdir. Nitekim kültürel ve folklorik öğeler kaynak ve erek topluma göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle çevirmenler masallardaki kültürel öğelerin aktarımını sağlamak için çeşitli çeviri stratejilerine başvurarak farklı çeviri yaklaşımları benimsemektedir. Bu çalışmada, Rus kültüründe önemli bir yeri olan Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in masallarının Türkçe ve Fransızca çevirileri kültürel öğelerin aktarımı bağlamında incelenmektedir. Puşkin'in 1830'lu yıllarda kaleme aldığı masallar, biçim olarak şiir-fabl karışımı olma özelliği ve Rus kültürüne özgü zengin kültürel öğeler içermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu çalışmada Puşkin'in beş masalının Rusça/Fransızca ve Rusça/Türkçe dil çiftlerinde, biri "eski" diğeri "yeni" olmak üzere, ikişer çevirisi incelenmiştir. Kuramsal bağlamda Puşkin'in Türkçeye ve Fransızcaya çevrilen masallarında kültürel öğelerin aktarımında Aixelà'nın *kültüre özgü öğeler* [ing. *culture-specific items*] kavramından ve kültürel öğelerin aktarımı için önerdiği çeviri stratejilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca, Venuti'nin öne sürdüğü *yabancılaştırma* ve *yerileştirme* stratejileri kullanılmış, masallar farklı yıllarda yeniden çevrildiği için Berman'ın *yeniden çeviri hipotezi* ışığında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, kültürel öğelerin aktarımı bağlamında Puşkin'in masallarının Türkçe çevirilerinin *yeniden çeviri hipotezini* doğruladığı, ancak incelenen Fransızca çevirilerinin hipotezi doğrulamadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Masal çevirisi, Puşkin, kültüre özgü öğeler, Venuti, yeniden çeviri hipotezi.

Abstract

The translation of fairy tales, a literary genre rich in cultural and folkloric elements, is a very challenging task. As a matter of fact, cultures and folkloric elements differ according to the source and target communities. For this reason, translators adopt different translation approaches by resorting to various translation strategies to ensure the transfer of cultural

* Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fransızca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı tarafından kabul edilen "Analyse des éléments culturels dans les traductions en turc et en français des contes de fées de A. S. Pouchkine" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, e-posta: abuzerhamzakaya@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9763-2044.

*** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, e-posta: a.zeynep.alp@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6378-5464.

elements in fairy tales. In this study, Turkish and French translations of Alexander Sergeyevich Pushkin's fairy tales, which have an important place in Russian culture, are analyzed in the context of the transfer of cultural elements. Pushkin's fairy tales, written in the 1830s, are remarkable in terms of their mixture of poetry and fable and their rich culture-specific items belonging to Russian culture. In this study, four translations of Pushkin's five fairy tales, one "old" and one "new", in Russian/French and Russian/Turkish language pairs are analyzed. In the theoretical context, Aixelà's concept of culture-specific items and the translation strategies he suggests for the transmission of cultural items in Pushkin's tales translated into Turkish and French were used. In addition, the concepts of *domestication* and *foreignization* proposed by Venuti were used, and since the fairy tales were retranslated in different years, they were evaluated in the light of Berman's *retranslation hypothesis*. As a result, it was found that the Turkish translations of Pushkin's fairy tales confirm the retranslation hypothesis in the context of the transfer of cultural elements, but the analyzed French translations do not confirm the hypothesis.

Keywords: Fairy tale translation, Pushkin, culture-specific items, Venuti, retranslation hypothesis.

Giriş

Kahramanların yolculukları ve maceraları, kulelerde esir tutulan ve kurtarılmayı bekleyen prensesler, büyülü yardımcılar, uzak diyarlar, sultanlar ve vezirler, ejderhalar ve konuşan hayvanlar gibi imgelerle dolu olan olağanüstü masalların büyüleyici, eğitici, zengin ve renkli dünyası olmaksızın bir çocuğun ve hatta bir yetişkinin hayatı düşünülemez. Aile büyükleri tarafından anlatılan masallar, ataların bilgeliğini, ahlakını ve kültürünü çocuklara aşılayıp, kendi toplumlarının dili ve kültürüyle iç içe olmalarını sağlarlar. Ayrıca çeviri edimi yoluyla masallar, erek okura kaynak kültürü tanıtarak erek kitlenin kaynak dil ve kültür hakkında bilgilenmesini de sağlar. Bu açıdan çeviri önemli bir role sahiptir. Masalların zaman içinde, motifleri ve "süslemeleri" açısından dönüşümler geçirdiğini görmek mümkündür. Bu dönüşümlerin çeviriler yoluyla gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir. Nitekim "çeviri, yüzyıllar boyunca dönemlerin zevkine ve üslubuna göre gelişen bir gelenektir" (Zwart, 2013, s. 9-10).

Kökene tarih öncesi insanın inisiyasyon törenlerine kadar uzanan masal, belirli bir yapıya sahip, içeriği günlük yaşamına göre olağanüstü olan, hedef kitleyi eğlendirmeyi amaçlayan ve anlatılanların gerçek olduğuna inanılmayan bir hikâyedir (Propp, 2021; Propp, 2000, s. 24). Olağanüstü unsurların varlığı, masalın kendine özgü yapısı ve masalın eğlendirici yönü çevirmene dil ve kültür aktarımı açısından zorluk çıkarabilir. Örneğin Puşkin'in masalları gibi kültürel ve folklorik öğeler açısından son derece zengin ve aynı zamanda kendine özgü bir biçim ve üsluba sahip örnekler söz konusu olduğunda, bir masal çevirisinin çevirmen için gerçek bir meydan okumaya dönüşebileceğini görebiliriz. Umberto Eco'ya göre "Çeviri, her zaman bir geçiştir, iki dil arasında değil, iki kültür ya da iki ansiklopedi arasında. Bir çevirmen yalnızca dilbilimsel değil, genel anlamda kültürel kuralları da göz önünde bulundurmalıdır" (2003, s. 82). Dolayısıyla, çevirmenin görevinin salt dilsel aktarımla sınırlı olmadığını, bir masalın başarılı bir çevirisi için tüm kültürel, tarihsel ve folklorik bilgi birikimini işe koşması gerektiğini söyleyebiliriz.

Çalışmamıza temel oluşturan Rus yazar Aleksandr Sergeyeviç Puşkin daha çok şiirleri ve manzum romanı *Yevgeni Onegin* ile tanınsa da 1830'lu yıllarda kaleme aldığı masalları, Rus kültüründe çok özel bir yere sahiptir. Bu masallar yukarıda bahsettiğimiz zorlukları içeren bir kaynak metin oluşturması açısından ilgi çekicidir. Manzum olarak yazılmış bu masallar, Rus dini, gündelik yaşamı ve tarihi ile ilgili unsurlar açısından çok zengin içerikleri itibarıyla çevirmenleri oldukça yaratıcı stratejiler kullanmaya yöneltmiştir. Söz konusu masalların Rusçadan Fransızcaya çok sayıda çevirisi yapılmıştır. Türkçe çevirilerini araştırdığımızda ise ilk çevirisinin 1977'de, yani kaynak metninden

neredeyse 150 yıl sonra yayımlanmış olduğunu görmekteyiz. Bu masallar, 25 yıl sonra farklı çevirmenler tarafından yeniden Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmamızın amacı, Puşkin'in masallarının Rusça-Türkçe ve Rusça-Fransızca çevirilerinde *kültüre özgü öğelerin* aktarımını Aixelà'nın mikro-stratejileri ve Venuti'nin *yerlileştirme* ve *yabancılaştırma* olarak adlandırdığı makro stratejileri bağlamında incelemektir. Ayrıca, çevirinin zamansal boyutunu göz önünde bulundurarak, iki dil çiftinde Puşkin'in masallarının "eski" ve "yeni" çevirilerini karşılaştırmak ve bu çevirilerinin arasındaki farklılıkları Venuti'nin makro stratejilerine göre yorumlamak amaçlanmaktadır. Çevirilerde kullanılan makro-stratejilerinin incelenmesi, çalışmamızın ana hedefine ulaşmasını sağlayacaktır. İncelediğimiz çeviriler doğrultusunda ilk çevirinin erek odaklı ve sonraki çevirilerinin (yeniden çevirilerinin) kaynak odaklı olduğunu savunan, *yeniden çeviri hipotezini* doğrulayıp doğrulamadığı belirlenecektir. Araştırmamızda şu sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır: *Kültüre özgü öğeler* kavramı ve Aixelà'nın çeviri stratejileri, masal çevirisi araştırmalarında etkili bir araç olarak kullanılabilir mi? Puşkin'in masallarının Türkçe ve Fransızca çevirilerinde Venuti'nin hangi makro stratejileri daha ağırlıklı kullanılmıştır? Bu çevirilerinin arasındaki farklar nelerdir? Fransızca ve Türkçe çevirileri arasında ne tür farklılıklar mevcut? İncelenen masal çevirileri yeniden çeviri olarak değerlendirilebilir mi? Puşkin'in masallarının Türkçe ve Fransızca çevirileri Antoine Berman'ın *yeniden çeviri hipotezini* doğrular mı?

2. Yöntem

Bu nitel çalışmamızda Puşkin'in masallarının her dil çiftinde bir "eski" ve bir "yeni" çeviriyi incelemeyi hedefledik. Araştırmamızda en kolay bir şekilde ulaşabileceğimiz metinleri seçtik. Örneğin, Puşkin'in masallarının 1925 yılında yayımlanan Fransızca çevirisini seçmemizin nedeni, bu çevirinin *La Bibliothèque Russe et Slave*'in internet sitesinde erişilebilir olmasıdır. Puşkin'in masallarının Fransa'da yayımlanmış daha eski çevirilerinin de olduğunu belirtmemiz gerekir. Ancak Puşkin'in 1925'te yayımlanan ve tüm masallarını içeren Fransızca çevirisi erişebildiğimiz "en eski" çeviridir. Aynı durum, 2009 yılında yayımlanan Fransızca çevirisi için de geçerlidir. Bu çeviri, erişebildiğimiz Puşkin'in masallarının "en yeni" Fransızca tam çevirisidir. Puşkin'in masallarının Türkçe çevirilerini araştırdığımızda ise farklı bir durumla karşılaştık. Yazarın masallarının Türkçede yayımlanmış toplam 2 (iki) tam çevirisi olduğunu tespit ettik. Bu araştırmada, Puşkin'in masallarının Türkiye'de 1977'de yayımlanan ilk Türkçe çevirisini "eski" bir çeviri olarak ele aldık. Söz konusu çeviri, Puşkin'in masallarını Türk okuruna tanıtan ilk yayımdır. Türkçede 2003 yılında yayımlanan ikinci çeviri, bu masallarının "yeni" Türkçe çevirisi olarak ele alınmıştır.

Çalışmamız Puşkin'in masallarının Türkçe ve Fransızca çevirileriyle sınırlıdır. Amacımız, Puşkin'in masallarının çevirilerinin tüm yönleriyle araştırmak değildir. Araştırmamızda bu masalların sadece Türkçe ve Fransızca çevirilerinde *kültüre özgü öğelerin* aktarımını inceledik. Çalışmamızda kaynak metni ile Fransızca ve Türkçe çevirilerini karşılaştırıp ve bu çevirilerde *kültüre özgü öğeleri* tespit ederek Aixelà'nın mikro stratejilerin kullanım sayılarını belirledik. Buna ek olarak, her bir çeviri için kullanılan çeviri stratejilerinin oranlarını hesapladık ve bu oranları grafiklere yansıttık. Çevirmenler tarafından kullanılan mikro stratejileri Venuti'nin *yerlileştirme* ve *yabancılaştırma* makro stratejileri çerçevesinde kategorize ettik. Bu tür bir sınıflandırma, çevirmenlerin seçimlerini kültürel aktarım ve ideolojiyle ilişkili olarak yorumlamamızı ve farklı dil/kültür çiftleri ve çevirilerin yapıldığı farklı dönemler arasında çeviri eğilimlerinde farklılıkların olup olmadığını tespit etmemizi sağladı. Son olarak, toplanan verileri Antoine Berman'ın *yeniden çeviri hipotezi* çerçevesinde değerlendirdik.

2. Edebi Tür Olarak Masal

Masal hem çocuklara hem de yetişkinlere hitap eden bir edebi türüdür. Masal, doğası gereği olağanüstü bir yaratımdır. Motifleri açısından masallar, birbirine benzer ve aynı zamanda süslemeleri açısından birbirinden farklılık gösterir. Masal, sözlü ve yazılı edebiyat olarak aynı anda iki dizgeye aittir. *Larousse*'ta masal "hayali olayların olduğu genellikle oldukça kısa bir anlatı" olarak, *Le Robert*'de "eğlendirmeyi amaçlayan, hayali olaylardan ve maceralardan oluşan bir anlatı" olarak tanımlanmaktadır. Çalışmamız çerçevesinde masal kavramını halkbilimcilerin bakış açısıyla ele almamız uygun olacaktır.

1973 yılında yayımladığı *Gümüşhane Masalları-Metin Toplama ve Tahlil* çalışmasında Saim Sakaoğlu, masalı "kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü" olarak tanımlar (Aktaran Sakaoğlu, 2019, s. 17). Yukarıda verdiğimiz tanımlarda olduğu gibi bu tanım da "hayal" sözcüğü anahtar kelimesidir. Masallarda, bolca hayali ve olağanüstü olaylara rastlamak mümkündür. Ancak Sakaoğlu'nun belirttiği gibi, masallar, okuru anlatılanların gerçek olduğuna inandırmaya çalışır. Anlatıcının varlığını ve bir bakıma olayların gerçekliğini aşağıdaki sözlerle ima eden *Çar Saltan Masalı*'ndaki bitiş formelini buna örnek olarak gösterebiliriz:

"Ben de oradaydım; içtim şerbetleri biraları.

Ve yalnızca bıyıklarım ıslandı" (Puşkin, 2003b, s. 44).

Saim Sakaoğlu'nun masal tanımı oldukça kesin ve açık bir şekilde masalın ruhunu yansıtmaktadır. Ancak biz bu çalışmada esas olarak Aleksandr Isaakovitç Nikiforov tarafından verilen ve Rus halk bilimci Vladimir Propp tarafından geliştirilen tanımı ele alacağız. Bunun sebebi, bu tanımın çalışmanın problemiği olan kültüre özgü ögelerin çevirisine daha uygun olmasıdır. Nikiforov'a göre sözlü edebiyatta masal, insanları eğlendirmeyi ve onların hoşça vakit geçirmelerini amaçlayan, üslubu ve kompozisyon yapısı kendine özgü olan, içeriği ise gündelik hayatla bağlantılı olarak sıra dışı olan bir anlatıdır (Propp, 2000, s. 24). Vladimir Propp ise bu tanıma "temel ve belirleyici" bir özellik eklemiştir: dinleyicilerin ya da okurların masallarda anlatılan şeylerin gerçekliğine inanmamaları (Propp, 2000, s. 26-28). Bu özellik, Sakaoğlu'nun masal hakkında yazdığı ile çelişmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak, masallardaki "süsleme" zenginliğinin masalın eğlendirici özelliğiyle ve kendine özgü üslup yapısıyla ilişkilendirilebileceğini söyleyebiliriz. Ancak çalışmamızı en çok ilgilendiren şey, Nikiforov'un vurguladığı masalın olağanüstü karakteridir. Nitekim bu özellik gündelik hayatla ve anlatılanların tuhaflığıyla bağlantılıdır ve doğrudan *kültüre özgü ögeler* konusunu ilgilendirir.

1946 yılında *Olağanüstü Masalın Tarihsel Kökenleri* başlığıyla yayımlanan kitabında Propp, masalların kökenlerine ilişkin bir teori ortaya koyar. Propp çalışmasında, ilkel halkların mitlerini ve geleneklerini olağanüstü masallarla ilişkili olarak incelemiştir. Kendisi, olağanüstü masallardaki motiflerin çoğunun tarih öncesi insanın sosyal kurumlarına, özellikle de inisiyasyon törenlerine dayandığını varsayar (Propp, 2021, s. 621). Propp'un teorisine göre, inisiyasyon ve ölümle ilgili inançlar, çeşitli masallarda bulunan çok eski motifleri oluşturmaktadır. Ancak eski törenlerin zaman içinde anlamını ve değerini yitirdiğini söylemektedir. Sonuç olarak, masallarda bulunan motifler, çağdaş okurlar ya da dinleyiciler için grotesk ve absürt bir hal almaktadır. Bunun dışında, motiflerin anlamlarını yitirmelerinin yanı sıra, masalların kendi unsurlarını değiştirme eğiliminde olduğunu da görebiliriz. Gündelik yaşamın ve yaşam tarzlarının dönüşümü, olağanüstü masallarında yer alan unsurların "değişimi için malzeme" oluşturmaktadır. Bu durumda, dilenci bir kadın, Rus masallarında büyücü bir karakter olan *Baba Yaga*'nın yerini alabilir (Propp, 2021, s. 624). Farklı kültürlerdeki masalların benzerliği söz konusu

olduğunda, benzerliğin “geçmişin tarihsel gerçekliği” ile bağlantılı olduğuna işaret eder. “Bugün [masalarda] anlatılan şeyler bir zamanlar yapılmış ya da resmedilmiştir, yapılmayan şeyler ise bir zamanlar hayal edilmiştir” (Propp, 2021, s. 623).

Masal konusunu bir bütün olarak ele almamız olanaklı değildir. Bundan dolayı bir sınıflandırmaya başvurmamız gerekmektedir. Antti Aarne ve öğrencisi Stith Thompson tarafından geliştirilen (Aarne, 1910; Aarne ve Thompson, 1928) ve *Masalın Biçembilimi*'nde Propp tarafından eleştirilen (Propp, 2008) daha çok masal kataloglaması için uygun olan sınıflandırmayı bir yana bırakırsak, Rus halk masalları derleyicisi Aleksandr Afanasyev'in ortaya attığı ve Propp tarafından geliştirilen masal sınıflandırması, en iyi örneklerinden biri sayılabilir. Afanasyev, *Rus Halk Masalları* derlemesinin ikinci baskısında (1873) masalları deneysel olarak sistematik bir düzene sokmuş ve geniş kategorilere ayırmıştır. Vladimir Propp bu sınıflandırmayı gözden geçirmiş ve son halini ortaya koymuştur: 1) *hayvan masalları*; 2) *olağanüstü masallar*; 3) *öykü-masallar*; 4) *kümülatif masallar* (Propp, 2000, s. 50-51). Bizim çalışmamız *olağanüstü masalları* kapsamaktadır.

Masalların önemi ve işlevleri konusuna gelince, öncelikle, masalların çocuk eğitiminde ve gelişiminde büyük bir rol oynadığını görüyoruz. Ayrıca masallar, genel olarak, edebiyatta olduğu gibi, çocuklarda kültürel mirasın aktarımı için etkili bir araçtır (Bettelheim, 2020, s. 14). Bunun dışında, masallar çocuğa ana dilini, “bir işçi elindeki alet gibi” kıvrak ve zengin bir şekilde nasıl kullanacağını öğretir ve “kişiye kendi dilini konuşmayanlardan uzaklaştırıcı, onu konuşanlara yakınlaştırıcı duyguyu” aşılır (Boratav, 2021, s. 17). Böylece, masallar çocukların kültürel ve toplumsal aidiyet duygusunun oluşmasına katkıda bulunur. Masalın bir diğer önemli işlevi, okuru ya da dinleyiciyi eğlendirmektir. Propp'a göre, masalın eğlendirici yönü, masalda anlatılan olayların sıra dışı olma özelliğiyle bağlantılıdır: fantastik, olağanüstü ya da gündelik olaylar (2000, s. 25). Eğlence boyutu masal anlatıcısına da bağlıdır. Genellikle yaşlı ve tecrübeli olan masal anlatıcısı, masalı atasözler, deyimler, espriler gibi yerel unsurlarla zenginleştirir (Bilkan, 2020, s. 43-44).

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin daha çok şiirleri ve manzum romanı *Yevgeni Onegin* ile tanınsa da masalları, Rus kültüründe çok özel bir öneme sahiptir. Çalışmamızda Puşkin tarafından kaleme alınan beş masalı inceliyoruz: *Papaz ile Yardımcısı Balda Masalı* (1830); *Çar Saltan Masalı* (1831); *Balıkçı ile Altın Balığı Masalı* (1833); *Ölü Prenses ve Yedi Kahraman Masalı* (1833); *Altın Horoz Masalı* (1834). Puşkin, bu masalları dadısı Arina Rodionovna'nın ya da Grimm kardeşleri ve W. İrving gibi masal derleyicilerin masallarından esinlenerek yazmıştır (Propp, 2000, s. 66). Puşkin'in masallarının temel özelliği manzum olarak yazılmış olmalarıdır. Bu durum kuşkusuz çevirmen için bir zorluk teşkil etmektedir, nitekim bu masallar arkaizmler ve yerel ifadeler açısından oldukça zengindir: *synostat* [supostat], *skoneu* [skopets], *маковка* [makovka], vb. İlker Maga'ya göre, Puşkin'in masallarının Rusya dışında bilinmemesinin sebebi, çok yerel bir dilin kullanılması ve bundan kaynaklanan çeviri zorluğudur (Puşkin, 2003a, s. 54).

Biçimsel ve dilsel özellikleri dışında, Puşkin'in masalları kültürel ve folklorik öğeler açısından çok zengin içeriklerden oluşmaktadır. Örneğin *Medriş*, *Çar Sultan Masalı*'nin “edebi tür açısından son derece zengin” olduğunu ve iki olay örgüsü ve paralel motifler içerdiğini belirtmiştir. Bunun ötesinde bu masalda karakterlerin ve gerçek nesnelere sayısı iki katına çıkarılmış ve işlevler eşleştirilmiştir (Medriş, 1995, s. 96). Dolayısıyla, Puşkin'in masallarındaki kültürel unsurların zenginliğinin, *Medriş*'in dile getirdiği “ikiye katlanmış gerçek nesnelere” ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Biçimsel özelliklerinin, arkaik ve yerel dilin kullanımının ve kültürel öğelerin zenginliğinden kaynaklanan çeviri zorlukları göz önüne alındığında, Puşkin'in

masalları çevirmek çok zorlu ve çetrefilli bir edimdir. Bu açıdan Puşkin'in masallarının Türkçeye çevirilerinin sayısının görece az olması şaşırtıcı değildir.

3. Kuramsal Çerçeve

Kültürel çeviri konusunu ele almadan önce "kültür" kavramını tanımlamak uygun olacaktır. *Larousse*'ta verilen birçok tanımlardan birine göre kültür, "bir etnik grubu ya da ulusu, bir uygarlığı, başka bir grup ya da ulusa karşıt olarak karakterize eden maddi ve ideolojik olgular bütünüdür". *Le Robert* sözlüğü ise kültürü "bir medeniyetin entelektüel ve sanatsal görünüşlerin tümü" olarak tanımlamaktadır. Bu iki tanımdan da anlaşılacağı gibi, kültürü hem maddi hem de maddi olmayan olgular oluşturur. Bu kavramı çeviri bağlamında ele alacağımız için bazı çeviribilimcilerin tanımlarına da yer vermek gerekmektedir. Reiss ve Vermeer'e göre kültür, kendinin bir parçası olan dili iletişim ve düşünme aracı olarak kullanır ve bir topluluğun sosyal normlarını ve bunların ifadesini kapsar (2014, s. 24). Newmark'a göre kültür, "[...] belirli bir dili ifade aracı olarak kullanan bir topluma özgü yaşam biçimi ve onun gösterimleridir" (Newmark, 1998, s. 94). Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere çeviribilimciler, kültür olgusunun tanımını yaparken, insanın değerlerini ve yaşam tarzını ifade etmesini sağlayan dilden de bahsetmektedirler. David Katan kültür ve çeviri kavramlarının "farklılık" ile ilgili olduğunu ve kültür "farklılık" olarak görüldüğünde ve bu "farklılık" iletişimi engellediğinde çeviriye başvurulduğunu belirtmektedir (Katan, 2012, s. 1). Dolayısıyla, kültürel farklılıkların sadece iletişimi engellemekle kalmayıp aynı zamanda kültürel aktarımlar söz konusu olduğunda çevirmenin görevini de zorlaştırdığı söylenebilir.

Bir toplumdaki insanların geleneklerinin, inançlarının, değerlerinin, göreneklerinin ve bakış açılarının metinler aracılığıyla aktarıldığı açıktır. Başka bir deyişle, yazının doğuşundan itibaren kültürün ana sözcüsü görevini yazın üstlenmektedir. Yazın çevirisine gelince, erek metnin okuru bazen diğerlerinin kültürel gerçekliklerinden habersiz olabilir. Bu durumda, *ötekiyi* daha anlaşılır kılmak için onunla ilgili "minimum ama yeterli olan ek bilgiyi" erek kültüre aktarmakla yükümlü olan çevirmendir (Lederer, 2006, s. 103). Ayrıca, çeviri yalnızca *ötekinin* kültürünü tanımamıza değil, aynı zamanda *ötekiyi* tanıırken kendi kültürümüzü de tanımamıza yardımcı olur. Çünkü iki kültürün değerinin ancak bu tür bir karşılaştırmada algılanabileceği söylenebilir. Çevirmenin rolüne gelince, "çevirmen yalnızca farklılıkların araştırmacısı, bilinmeyen kültürel bölgelerin kâşifi değildir. Aynı zamanda, *ötekiyi* tanıyarak kendi topluluğunun bakış açısını değiştiren, Mallarmé'nin ünlü deyişiyle (1877) "kabilesinin sözlerini" bozan kişidir" (Aktaran Cordonnier, 2002, s. 41).

3.1. Kültüre Özgü Ögeler

Puşkin'in masallarının çevirilerinde kültürel aktarımı incelememiz için çözümleyeceğimiz metinlerde kültürü temsil eden ve kültürel ögeler olarak adlandırabileceğimiz alt birimleri tespit etmemiz uygun olacaktır. Bu alt birimler çeviribilimcilerce farklı tanımlamalarla ifade edilmiştir. Örneğin, çeviride kültürel aktarım konusunu ele alırken, Peter Newmark (1998) *kültürel sözcükler* [İng. cultural words] kavramını, Mona Baker (1992) *kültüre özgü kavramlar* [İng. culture-specific concepts] kavramını, Lungu-Badea (2009) ise *kültürbirim* [Fr. culturème] kavramını çalışmasında kullanır. Ancak Aixelà'ya göre, çeviribilimciler, "kültürel referanslar" ve "sosyo-kültürel terimler" gibi kültürel ögeler kavramları için net bir tanım vermekten kaçınma eğilimindedir. Bu kavramları "bir tür kolektif sezgiye" dayandırmakla yetinmektedirler (Aixelà, 1996, s. 57). Böyle bir yaklaşım, çeviri araştırmalarında bu kavramların keyfi ve kalıplaşmış bir şekilde kullanılmasına yol açmaktadır. Bu çalışmada kültürel ögelerin keyfi ve öznel kullanımından kaçınmak için, Javier Franco Aixelà (1996) tarafından

önerilen *kültüre özgü öğeler* [İng. culture-specific items] kavramını kullanacağız. J.F. Aixelà kültüre özgü öğeleri aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

“[...], çeviride kültüre özgü öğe kendi başına değil, söz konusu ögenin erek dil kültüründe var olmaması veya farklı bir değere (ideoloji, kullanımı, sıklığı vb. tarafından belirlenmiş) sahip olması nedeniyle erek dile aktarıldığında çeviri sorunu yaratan ve kaynak metinde dilsel olarak temsil edilen herhangi bir referanstan kaynaklanan bir çatışmanın sonucu olarak ortaya çıkar” (1996, s. 57).

Böylece, Aixelà'nın tanımına göre, erek dil/kültüre aktarıldığında sorun teşkil eden dil göstergeleri birer kültüre özgü öğe olarak tanımlanabilir. Örneğin, Rusçada her biri bir tür ev anlamına gelen “izba”, “zemlyanka” ve “datça” sözcükleri kültüre özgü öğeler olarak ele alabiliriz. Bu sözcükler, Fransızca ya da Türkçenin söz varlığında yer almaması ya da farklı değerlere sahip olması nedeniyle ilgili dillerde çeviri sorunlarına yol açmaktadır. Ayrıca Aixelà'nın tanımından anlaşılacağı gibi, bir dilde kültüre özgü öğe olarak sayılan bir dil göstergesi, başka bir dilde çeviri sırasında sorun yaratmadığı için kültüre özgü öğe olarak sayılmayabilir. Kültüre özgü öğelerin bu özelliğini Katharina Reiss'ın verdiği *İncil* çevirisinden bir örnekle gösterebiliriz: Eskimolar için yapılmış *İncil* çevirilerinde, “Tanrım, bugünkü ekmeğimizi ver bize” kısmında, Eskimolar bir kültürel öğe olan “ekmeği” bilmedikleri için “ekmeğimiz” ifadesinin “balığımız” olarak aktarıldığını görmekteyiz (Aktaran Göktürk, 1994, s. 76). Eskimoların diline aktarıldığında, “ekmek” dil göstergesi çeviri sorunu yarattığı için bir kültüre özgü öğe olarak ele alınabilir. Öte yandan, *İncil* Türkçeye aktarıldığında, içinde geçen “ekmek” sözcüğü Türk kültürü için yabancı olmadığından dolayı ve çeviri sorunu yaratmadığı için bir kültüre özgü öğe olarak değerlendirilemez. Bu durumun iki kültür arasındaki “mesafeye” bağlantılı olduğu söylenebilir. Örneğin, Fransız ve Çin gibi görece “uzak” kültürler arasındaki kültürel öğelerin çevirisinde çeviri sorunlarının ortaya çıkması muhtemeldir. Bu nedenle çalışmamızda iki dil ve kültür çiftinde yapılmış çevirileri inceleyeceğiz. Kültüre özgü öğeler kavramının kullanımı da bu iki dil ve kültür çiftindeki çeviri sorunları ve kültürel mesafeleri daha iyi anlamamıza ve karşılaştırmamıza olanak sağlayacaktır. Son olarak, kültüre özgü öğelerin sınıflandırılmasına gelince, Aixelà, kültüre özgü öğeleri *özel adlar* [İng. proper nouns] ve *yaygın ifadeler* [İng. common expressions] olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ayrıca, *özel adlar* kategorisi de *uzlaşım sal özel adlar* [İng. conventional proper nouns] ve *yüklü özel adlar* [İng. loaded proper nouns] olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

3.2. Aixelà'nın Çeviri Stratejileri

Birçok çeviribilimci, kültürel öğelerin çevirilerini incelemek için farklı çeviri stratejileri önermişlerdir. (Bkz. Sarcevic, 1985, s. 128; Herve ve Higgins, 2002, s. 33) Ancak çalışmamızda folklor söyleminde kültürel öğelerin çevirilerinin incelenmesi için uygun gördüğümüz Aixelà'nın önerdiği çeviri stratejilerini temel alacağız. Aixelà (1996), kültüre özgü öğelerin çevirilerinde kullanılan stratejileri iki ana gruba ayırmaktadır: 1) *korunum*¹ [İng. conservation] (*tekrarlama* [İng. repetition], *ortografik uyarlama* [İng. orthographic adaptation], *kelimesi kelimesine çeviri* [İng. linguistic translation], *metin dışı açıklama* [İng. extratextual gloss] ve *metin içi açıklama* [İng. intratextual gloss]) 2) *değiştirim* [İng. substitution] (*eş anlamlılık* [İng. synonymy], *sınırlı evrenselleştirme* [İng. limited universalization], *mutlak evrenselleştirme* [İng. absolute universalization], *yerele dahil etme* [İng. naturalization], *silme* [İng. deletion] ve *özerk yaratıcılık* [İng. autonomous creation]).

¹ Bu makalede kullanılan Aixelà'nın stratejilerinin Türkçe karşılıklarında Selim Ozan Çekçi ve Sinem Sancaktaroğlu Bozkurt'un 2021 tarihli “Yaşar Kemal'in İnce Memed Romanındaki Kültüre Özgü Öğelerin Çevirilerinin İncelenmesi” kitap bölümünden yararlanılmıştır.

Kültüre özgü ögelerin çevirisine yönelik stratejilerin bu şekilde sınıflandırılmasının, “kültürel manipülasyon” derecesine, başka bir deyişle kaynak kültürün kültürel bir ögenin değiştirilme derecesine dayandığı görülebilir. Çevirmen bu stratejiler arasında *metinüstü* [İng. supratextual], *metinsel* [İng. textual] ve *metin içi* [İng. intratextual] etkenlere göre seçim yapar (Aixelà, 1996, s. 65-70). Bu stratejiler aşağıda açıklanmıştır ve çevirilerde bu stratejileri içeren örnekler analiz kısmında ele alınacaktır.

1. *Tekrarlama* stratejisi: Çevirmen, egzotikleştirme ekseninin radikal ucunu seçer ve kültüre özgü ögeyi olduğu gibi korur. Bu strateji, erek metnin egzotik niteliğini artırır ve erek okurda *yabancılaşma* [Fr. l'aliénation] izlenimi yaratır (Aixelà, 1996, s. 61).

2. *Ortografik uyarılama* stratejisi: Alfabetesi kaynak dilinkinden farklı olan bir erek dilde bir kültüre özgü ögeyi transkripsiyon yoluyla korumaya yönelik bir stratejidir. Örneğin, Rus masallarının Fransızca çevirilerinde çevirmenler, *izba* [Ru. изба], *tzar* [Ru. царь] gibi Rus kültürüne özgü ögeleri koruma ve bunları transkripsiyon yoluyla aktarma eğilimindedir. Bu strateji de erek metindeki egzotizm düzeyini artırabilecek bir stratejidir.

3. *Kelimesi kelimesine çeviri* stratejisi: Birebir çeviri olarak tanımlanabilecek bu stratejide, “çevirmen birçok durumda kaynaktaki sözcüğe düzenlamsal olarak çok yakın bir sözcük seçer” (Aixelà, 1996, s. 61-62). Ancak erek metnin anlaşılabilirliğini artırmak için erek dilde erek okur tarafından kaynak kültüre ait bir öge olarak ayırt edilebilecek bir dil göstergesi bulur. Erek okurun kaynak kültüre dair bu ön bilgisi, “erek dilin metinlerarası bütüncesi içinde önceden yapılmış çeviriler” ile desteklenebilir (Aixelà, 1996, s. 61). Çeviride ideoloji söz konusu olduğunda, bu stratejinin anlamdan ziyade biçimi koruyan çeviri anlayışını temsil ettiği söylenebilir.

4. *Metin dışı açıklama* stratejisi: Çevirmen bir kültüre özgü ögenin erek okur tarafından bilinmediğini ya da onun için karmaşık gelebileceğini düşünerek ögenin düzenlamasını ve yananlamasını açıklığa kavuşturmak için, yukarıda bahsedilen korunum stratejileriyle birlikte *metin dışı açıklama* stratejisini kullanabilir. Dolayısıyla çevirmen, erek okura kültüre özgü öge ile ilgili açıklama yaparken “dipnot, sonnot, sözlükçe, parantez içinde veya italik olarak yazılan bir yorum/çeviri, vb.” yöntemleri kullanır (Aixelà, 1996, s. 62). Ancak Harvey'e göre [metin dışı] açıklama mükemmel bir çözüm değildir, çünkü metni şişirerek ve okumayı son derece yavaşlatarak çevirmenin müdahaleci varlığını hissettirir (2000, s. 5). Bu tür bir kısıtlama sebebiyle, bu strateji masal ve çocuk edebiyatı çevirilerinde nispeten az kullanılmaktadır.

5. *Metin içi açıklama* stratejisi: Bir önceki stratejide olduğu gibi bu stratejide de çevirmen, kültüre özgü ögeyi açıklığa kavuşturmayı hedefler. Ancak çevirmen, metin dışı açıklamadan farklı olarak, açıklamayı erek metnin bir parçası olarak vermenin uygun olduğuna karar verir. Böylece, erek okurun dikkatini dipnotlarla, sonnotlarla dağıtmamasına dikkat eder.

6. *Eş anlamlılık* stratejisi: Erek metnin biçimsel zorunlulukları nedeniyle kullanılır. Çevirmen, erek metinde aynı kültüre özgü ögeyi tekrarlamaktan kaçınmak için *eş anlamlılık* stratejisine başvurur. Bu durumda, koşt sözcükler kullanılarak kültüre özgü ögenin tekrarlanmasından kaçınılabılır. Örneğin, bir Rus masal kahramanı olan *İvan*'ı tekrarlamamak için şu sözcükleri kullanabiliriz: *genç adam*, *prens*, *aptal*, *o*, vb. Ancak bu durumda, erek okurun olası yanlış anlamasını ortadan kaldıracak uygun sözcükleri vererek masalın metin içi tutarlılığı konusunda dikkatli olunması gerekmektedir.

7. *Sınırlı evrenselleştirme* stratejisi: Bu strateji, çevirmenin kaynak metindeki kültüre özgü ögenin erek okur için yabancı olduğunu düşündüğünde, onun için daha tanıdık gelen yine kaynak kültüre ait başka bir kültürel ögeyle değiştirmesidir. Örneğin: *zemlyanka* [Ru. землянка] → *izba* [Ru. изба].

8. *Mutlak evrenselleştirme stratejisi*: Çevirmen, kaynak dile ait kültürel değeri ve sözcüğün yananlamını aktarmamaya karar verdiğinde, kaynak kültüre özgü ögenin yerine kültürel olmayan “nötr” bir sözcük kullanabilir (Aixelà, 1996, s. 63). Örneğin: *tsar* [Ru. царь] → *kral*, *bogatır* [Ru. богатырь] → *kahraman*, vb.

9. *Yerele dahil etme stratejisi*: Yerele dahil etme stratejisinde çevirmen, kaynak kültüre ait bir kültüre özgü ögeyi olduğu gibi aktarmak yerine erek dil/kültürün metinlerarası bütüncesine ait başka bir eşdeğer sözcük ya da ifade kullanır. Başka bir deyişle, çevirmen, Rus kültürüne ait bir ögenin Türk okuru için herhangi bir açıdan uygunsuz olduğunu düşünüyorsa, bu kültüre özgü öge yerine Türk kültürüne ait başka bir öge kullanır. Örneğin, TÇ 2003’te, Rus kültürüne ait zencefilli bir çörek türü olan *pryanik* [Ru. пряник], Türk kültürüne ait bir şekerleme türü olan *lokum* olarak çevrilmiştir. Bu stratejinin ideolojik tarafı söz konusu olduğunda ise, kullanımının etno-merkezci şiddetin bir ürünü olduğu ve erek kültürün varsayılan üstünlüğü dolaylı olarak gösterdiği söylenebilir.

10. *Silme stratejisi*: Bu strateji, kaynak kültüre ait bir kültüre özgü ögenin erek metinden tamamen çıkarılmasıdır. Bu stratejinin kullanılma nedenleri arasında ideolojik ve biçimsel sebepler, çevirmenin kültüre özgü ögenin okurun anlama çabasına değmeyeceği varsayımı, kültüre özgü ögenin opaklığı ve çeviride açıklanmasının imkansızlığı sayılabilir (Aixelà, 1996, s. 64).

11) *Özerk yaratıcılık stratejisi*: Bu strateji, çevirmenin kaynak metinde bulunmayan erek kültüre ait bir ögeyi eklemeye karar verdiği son derece radikal bir yerlileştirme durumudur. Bu stratejinin, kaynak metindeki sözcüklere ilginç ve çarpıcı karşılıklar bulmak/yaratmak ve erek metni biçimsel olarak zenginleştirmek için çevirmenden çeviri sorunlarına yaratıcı bir şekilde yaklaşmasını gerektirdiği söylenebilir. Örneğin: FÇ 2009’da “okyanus” anlamına gelen ve Rus masallarında kullanılan *Okiyan* [Ru. Окиян] sözcüğünün *L’Atlantique* olarak çevrilmesi.

Bir sonraki bölümde Lawrence Venuti’nin (1995) *yerlileştirme, yabancılaştırma* stratejilerini inceleyeceğiz. Ardından, Aixelà’nın (1996) mikro stratejilerinin ideolojik ölçekte konumlandırılabilmesinin kolaylığı göz önüne alındığında, onları Venuti’nin (1995) makro-stratejilerine göre gruplandırmaya çalışacağız. Sonuç olarak bu sentez, Puşkin’in masallarının Türkçe ve Fransızca çevirilerinde kültüre özgü öğeleri incelemek için etkili bir araç geliştirmemizi sağlayacaktır.

3.3. Venuti’nin Çeviri Stratejileri

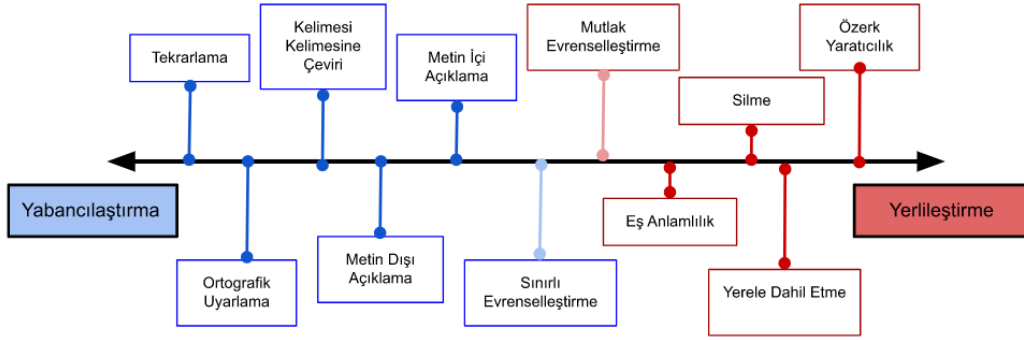
Friedrich Schleiermacher ve Antoine Berman’ın çalışmalarından etkilenen Lawrence Venuti, *The Translator’s Invisibility. A History of Translation* başlıklı ünlü çalışmasında (1995), modern Kuzey Amerika kültürünün çeviri üzerindeki etkisinden ve Amerikan-İngiliz kültüründe *yerlileştirme* stratejisinin baskınlığından bahseder. Bu kitapta, *çevirmenin görünmezliği* [İng. translator’s invisibility] ve çeviri stratejileri olan *yerlileştirme* [İng. domestication] ve *yabancılaştırma* [İng. foreignization] kavramlarını önerir. Venuti, çalışmasında çevirmene önemli bir rol vermektedir. Erek okurun beklentileri ve beğenileri, yaynevlerinin politikası, erek ve kaynak dillerin arasındaki zamansal uçurum gibi dilsel, kültürel, ekonomik ve ideolojik etkenler bazı durumlarda çeviri sürecini belirlese de çeviri sürecinde “şiddetin derecesini ve yönünü” belirleyen çevirmendir (Venuti, 1995, s. 19). Aslında çevirmen kendi kültürünün bir parçası olarak (nitekim bir dereceye kadar erek kültürün kurumlarından, yayıncılık endüstrisinden, erek kitleden vb. etkilenir ve onlar tarafından yönlendirilir) kendi kültürüne karşı isyan edebilir ya da onu kabul edebilir (Munday 2001, s. 145-146). Sonuç olarak, kaynak kültürü yadsıyan etno-merkezci çevirileri veya *ötekiyi* ve *yabancıyı* sayan ve erek kültüre karşı

çıkan etno-merkezci olmayan çevirileri gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda, Venuti tarafından önerilen çeviri stratejilerini inceleyelim.

Çevirmen, erek metindeki kaynak kültürün tüm izlerini kaldırarak, başka bir deyişle kendi işinin izlerini gizleyerek, kendi (erek) kültürüne saygı duymayı ve onu kabul etmeyi seçerse, *yerleştirme* stratejisini seçmiş olur. Bu durumda, erek kültürde üretilmiş özgün bir eser izlenimi vermeye çalıştığından dolayı çevirmen, kendi çalışma izlerini gizler ve *görünmez* olur. Venuti'ye göre yerleştirme stratejisi, "yabancı bir metnin erek dilin kültürel değerlerine etno-merkezci bir şekilde indirgenmesidir" (1995, s. 20). Bu indirgenmenin nedenleri kişisel, ideolojik, politik, ticari, vb. olmak üzere çok çeşitli olabilir. Sonuç olarak, erek metnin yabancılığını "en aza indirmek" için çevirmenin görünmez olduğu, saydam ve akıcı bir çevirinin üretilmiş olduğunu görürüz (Munday, 2001, s. 146). Dolayısıyla, Schleiermacher'de olduğu gibi, yerleştirme stratejisi (başka bir deyişle, etno-merkezci çevirinin şiddeti) söz konusu olduğunda, çevirmenin görevi, yabancı kültürün değerlerini baskın olan erek kültürün değerlerine indirgeyerek, erek okura doğrudan erek dilde yazılmış bir edebi eseri okuyor izlenimi verecek homojen ve akıcı bir çeviri üretmektir.

Venuti'ye göre, "çevirinin etno-merkezci şiddeti kaçınılmazdır" (1995, s. 310). Çeviri söz konusu olduğunda, kaynak metinlerin, yabancı dillerin ve kültürlerin her zaman bir tür "indirgeme", "dışlama" işlemine tabi tutulduğuna işaret eder (Venuti, 1995, s. 310). Bu işlemin derecesi değişebilir, ancak hiçbir zaman sıfır değildir. Fakat çevirmen bu işleme karşı direnebilir. Bundan dolayı Venuti, "çevirinin etno-merkezci şiddetini sınırlamayı amaçlayan" *yabancılaştırma* stratejisini tercih etmeyi önerir (1995, s. 20). Venuti'ye göre, yabancılaştırma stratejisi iki şeyle ilgilidir: 1) yabancı bir metnin seçimi; 2) bir çeviri yönteminin geliştirilmesi. Bu durumda, seçilen metin ve benimsenen çeviri yöntemi "erek dildeki baskın kültürel değerler tarafından dışlanır" (1998, s. 242). Başka bir deyişle, yabancılaştırma stratejisini benimseyen çevirmen, erek kültürün baskın değerleriyle uyumsuz olan bir metin seçer ya da üretir. Sonuç olarak, yabancılaştırmanın iki boyutlu doğasını gözlemlemek mümkündür. Erek okurun kalıplaşmış tercihlerini ve beklentilerini altüst edecek bir çeviri üretmek için çevirmen iki yol izleyebilir: 1) kaynak metni koruyacak çeviri stratejileri seçmek; 2) çeviri için erek okuru şaşırtacak ve "erek dildeki yabancı edebiyat kanonuna meydan okuyacak" bir metin seçmek (Venuti, 1995, s. 148). Amacı erek kültürün baskın değerlerinden farklı değerlere sahip bir metin üretmek olduğu için yabancılaştırma stratejisi, kaynak metnin korunmasının ötesinde olup metnin seçimiyle de kültürel farklılığı vurgulayan bir çeviri stratejisidir. Nitekim çevrilecek metnin seçimi, erek kültürün üzerinde etkisi bakımından bir çeviri stratejisinin geliştirilmesi kadar yabancılaştırıcı olabilir (Venuti, 1995, s. 186). Ayrıca, yabancılaştırma stratejisini uyguladığında, metnin akıcılığından vazgeçen ve okurlara yabancı bir söylemi tüm tuhaflığı ile şaşırtıcı bir deneyim olarak sunan çevirmen, yerleştirme stratejisinde olduğunun aksine, çevirinin izlerini erek metinde gizlemeden kendi varlığını erek okura hissettirir. Kısacası gerek metin seçimi gerek benimsenen ve erek kültürün baskın değerlere başkaldıran çeviri stratejileri aracılığıyla yabancılaştırma makro stratejisi, erek okura yabancı kültürün ve yabancı dilin farklılığını, yabancılığını ve ötekiliğini deneyimlemesine olanak veren bir çeviri yöntemidir.

Yabancılaştırma ve yerleştirme makro stratejilerini inceleyip tanımladığımıza göre, şimdi Aixelà'nın (1996) mikro stratejilerini ele alıp, onları bu iki makro stratejiye göre kategorize edebiliriz. Önerdiğimiz kategorizasyon aşağıda yer alan *Şekil 1*'de gösterilmiştir:

Şekil 1. Aixelà ve Venuti'nin Stratejilerinin Sentezi

Aixelà da mikro stratejileri iki ayrı grup olarak sınıflandırsa da Venuti'nin iki makro stratejisi eksenini açısından, Aixelà'nın sınıflandırmasının tam uymadığını görebiliriz. Bu nedenle çalışmamızda, yukarıdaki şemada gösterilen sınıflandırma kullanılmıştır. Aixelà'nın stratejilerinin çoğunluğunu, net bir şekilde yabancılaştırma ya da yerleştirme eksenine konumlandırılabilir. Ancak iki stratejinin konumu yeterince net değildir ve tartışmaya açıktır: mutlak evrenselleştirme ve sınırlı evrenselleştirme stratejileri.

Sınırlı evrenselleştirmede, çevirmenin kültüre özgü öğeyi olduğu gibi korumayı amaçlamadığı açıktır. Kaynak kültürün bağlamına ait başka bir kültüre özgü öge bulur. Kaynak metindeki kültüre özgü öge korunmazsa da erek okura kaynak kültüre ait başka tuhaf ve yabancı bir sözcük verilmiş olur. Bu çeviri stratejisi, baskın olan erek değerlerden saptığı için bir yabancılaştırma durumu olarak kabul edilebilir (Venuti, 1995, s. 146). Kültüre özgü ögenin olduğu gibi korunmayla karşılaştırıldığında, sınırlı evrenselleştirmede yabancılaştırmanın etkisi daha düşük olsa da erek metinde bu etkinin sıfır olmadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle bu strateji, yabancılaştırma ekseninde sıfır noktasına diğer stratejilere göre daha yakın yerleştirilmiştir. Şemada bu durum, diğer yabancılaştırma stratejilerine göre daha açık bir mavi renkle gösterilmiştir. Mutlak evrenselleştirme söz konusu olduğunda da benzer bir durumla karşılaşırız. Araştırmasında Kuleli (2020), bu stratejiyi sıfır noktasına yakın olarak değerlendirmektedir. Mutlak evrenselleştirmeyi, yabancılaştırmadan ziyade yerleştirmeye daha yakın bir strateji olarak ele alır. Bununla birlikte, çevirmen ne kaynak ne da erek kültürü öne çıkarmadığı ve bir "nötr" sözcük seçtiği için, yerleştirmeye stratejine yakınlığı çok ciddi değildir (Kuleli, 2020, s. 627). Ancak bu yakınlık çok ciddi olmasa da göz ardı edilebilir değildir. Dolayısıyla, sınırlı evrenselleştirme durumuna benzer bir şekilde, bu strateji yerleştirme eksenine yerleştirildi ve erek okurun üzerindeki etkisi bakımından diğer yerleştirme stratejilerine göre daha açık bir kırmızı renkle gösterilmiştir.

3.4. Yeniden Çeviri Hipotezi

Mükemmel bir çeviriden söz etmek mümkün değildir. Nitekim insanın diğer ürünleri gibi çeviri eserleri de doğası gereği her zaman eksik ve tamamlanmamış kalır. "Tek bir iyi çeviri yoktur, birçok iyi çeviri vardır, bunların arasında kendisi de mükemmelleştirilebilir olan bir çeviri diğerinden ya da diğerlerinden daha iyi olabilir" (Flamand, 1984, s. 333). Her zaman kendine özgü bir bakış açısına ve bilgi birikimine sahip olan insanoğlu, her kaynak metnin iyi çevirisini kendisi üretmeye çalışarak sonsuz sayıda yeniden çevirilerin çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, tarih boyunca insanların daha önce başkaları tarafından çevrilmiş eserleri yeniden çevirdiğini görebilirsiniz. Peki

neden insanoğlu daha önce yapılmış bir şeyi yeniden yapma ihtiyacı duyar? Böyle bir edimin ardındaki motivasyon nedir?

Yeniden çeviri olgusu uzun zamandır bilirse de Antoine Berman, 1990 yılında Palimpsestes'te yayımladığı *La Retraduction Comme Espace de la Traduction* başlıklı makalesiyle yeniden çeviri konusu üzerine günümüzde de devam eden bir tartışma başlatmıştır: Berman'ın bu konudaki fikirleri bazı çeviribilimciler tarafından desteklenir diğerleri tarafından ise eleştirilir. Yeniden çeviri olgusunun tanımına gelince, "bir eserin ilk çevirisinden sonra yapılan her çevirinin bir yeniden çeviri olduğunu" görebiliriz (Berman, 1990, s. 1). Berman'a göre, yukarıda bahsedildiği gibi, mutlak çeviri diye bir şey olmadığı gerçeğine ek olarak, çeviriler "eskime" eğilimindedir. Çevirilerin "eskime" durumu ve mükemmel bir çevirinin imkânsızlığı yeniden çevirilerin üretilmesine yol açmaktadır. Öte yandan, Berman istisnaların olduğuna dikkat çekmektedir: Luther'in *İncil'i*, Saint Jerome'un *Vulgate'ı* ya da Baudelaire'in Poe'su gibi "ebediyen genç" olan, eskimeyen ve "orijinaleri gibi kalıcı" olan *büyük çeviriler* [Fr. les grandes traductions] vardır (Berman, 1990, s. 1-2). Bunların ortak özellikleri ise hepsinin birer yeniden çeviri olmasıdır. Her insan ediminde olduğu gibi, çeviri ediminde de yinelenme en iyi sonuçları verir (Berman, 1990, s. 4). Başka bir deyişle, bu ne kadar mümkün olmasa da çevirilerinin yinelenmesiyle "mükemmel" ve "mutlak" bir çeviriye bir adım daha yaklaşılr. Berman, bir eserin ilk çevirilerinin "kör", "zayıf" ve "çeviri karşıtı güçler" tarafından çıkarılan "eksiklik" ve "başarısızlık" ile damgalanmış olduğuna işaret eder. Başka bir deyişle, ilk çeviride "çevirememeye ve çevirmeye karşı direnç" kendini gösterir (Berman, 1990, s. 5-6). Ancak, elverişli bir zamanda (*le kairos*), "çeviri dürtüsü" tarafından yönlendirilen çevirmen, "bollukla" damgalı ve kaynak dil ve metin ile ilişki açısından zengin bir çeviri üretir (Berman, 1990, s. 5-6). Kısacası, bir eserin yeniden çevirilerinin, doğru ve elverişli bir zamanda, ilk çevirinin "tüm kültürü ebediyen tehdit eden" "başarısızlığını" "azaltır" ve "tamamlar" (Berman, 1990, s. 5-7). Bu hipoteze göre, söz konusu çevirinin eserin ve yazarın erek kültürde kabul edilip edilmeyeceğini belirleyeceği için eserin ilk çevirisini üreten çevirmen, erek kültürün normlarına uygun olarak kaynak metinden uzaklaşır ve erek odaklı bir çeviri üretir. Daha sonra, erek okur esere ve yazarına aşına olduğunda, kaynak metin ve kültüre daha sadık yeniden çeviriler talep eder (Desmidt, 2009, s. 671). Sonuç olarak, Berman'ın *yeniden çeviri hipotezini* şu şekilde özetleyebiliriz: kaynak metin ve kültüre göre, ilk çeviri "eksik", "kör" ve "tamamlanmamış" olur; yeniden çeviri ise kaynak kültürün değerlerini göz önünde bulundurarak daha sadık ve "tamamlanmış" olur. Şimdi bir diğer ünlü çeviribilimci olan Yves Gambier'nin bu hipotezle ilgili görüşlerini inceleyeceğiz.

Yves Gambier, Berman'ın hipotezi etrafında oluşan tartışmayı ve söylemi en iyi bir şekilde temsil eder. İlk çalışmalarında (1994) hipotezi destekleyen Gambier, daha sonraki çalışmalarında (2011) onu eleştiriye tabi tutar. *La Retraduction, Retour et Détour* başlıklı makalesinde, hedef kitlenin zevkleri, ihtiyaçları ve becerileri zaman içinde evrildiğinden dolayı çevirmenin, erek metni "güncellemek" amacıyla daha önce aynı dile çevrilmiş bir eseri yeniden çevirmeyi üstlendiğini söyler (1994, s. 413). Gambier, kendisi de bir satış kriteri olan okunabilirlik adına kaynak metni yeniden düzenleyen ve ötekiliği indirgeyen ilk çevirinin aksine yeniden çevirinin kaynak metne bir dönüş [Fr. le retour] olduğunu savunur (1994, s. 414). Böylece, kaynak metne bir dönüş olan yeniden çevirinin, ilk yerleştirici çeviride ihmal edilen *ötekiyle* ilişkiyi, ilk çevirinin akıcılığından feragat ederek yeniden kurmayı amaçladığını söyleyebiliriz.

Ancak, *La Retraduction: Ambiguïtés et Défis* başlıklı makalesinde Gambier (2011), yeniden çevirinin "evrimsel" anlayışından uzaklaşmaktadır. Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramından yararlanarak, Berman'ın yeniden çeviri hipotezinin "teleolojik" ve "logo-

merkezci" bakış açısını eleştirmektedir. Buna ek olarak, yeniden çeviri hipotezinin yeniden çeviri kavramını bütünüyle tanımlamak için yeterli olmadığını söyler. Nitekim yayım politikası, çeviri sürecinde çevirmenin rolü ve kullandığı çeviri araçları, erek okur, vb. faktörlerin varlığı, yeniden çevirinin önceki çevirilerle ilişkileri açısından incelenmesinden ziyade, kendi tarihsel bağlamında incelenmesinin gerektiğinin anlamına gelmektedir (Gambier, 2011, s. 60-61). Böylece, yeniden çeviri olgusunu incelerken birçok etkene dikkat edilmesinin gerektiğini görmekteyiz. Örneğin, Fransa'da 1925 yılında Puşkin'in masallarının iki defa çevrildiğini ve farklı yayınevleri tarafından yayımlandığını görebiliriz. Berman'ın hipotezini göz önünde bulundurarak, aynı yıl içinde yayımlanan bu iki çevirilerden birinin "eskidiğini" ve yeniden çeviriye yol açtığını söyleyebilir miyiz? Kuşkusuz ki bu durum, iki çevirinin arasındaki ilişkisinden ziyade, çevirmenin yaratıcılığı ve benimsediği kültürel ve ideolojik değerler gibi dış etkenlerinin incelenmesi aracılığıyla açıklanmaya çalışılmalı. İncelediğimiz çevirilerde yaratıcılık gibi etkenlerin varlığı, aynı kültüre özgü öğeler için farklı stratejilerin kullanımında (özellikle özerk yaratıcılık örneğinde) görünebilir. Gambier'ye göre yeniden çeviri olgusu, aynı kaynak metnin farklı yeniden çevirilerin karşılaştırılmasında değil, "her çevirmenin kaynak metinle olan ilişkisi içinde" değerlendirilmelidir (2011, s. 63). Öte yandan, incelediğimiz FÇ 2009'da her masalın farklı çevirmenler tarafından çevrildiğini görmekteyiz, ancak ileride de görüleceği gibi bu metinlerin tümünde yerlileştirme stratejisinin baskın olduğunu tespit ettik. Bu durum, FÇ 2009'daki yerlileştirme eğiliminin yalnızca çevirmenin öznelliğiyle açıklanamayacağını göstermektedir. Çeviri olgusunun, yazar, eseri, erek okur ve yayıncı arasında bir "pazarlık" (Eco, 2003, s. 173) olduğu düşünüldüğünde, bu durum yayınevinin politikası, çevirinin yayımlandığı tarihsel ve toplumsal bağlam, ekonomik ve ideolojik motivasyon, erek okurun beklentileri gibi bir dizi faktörle anca açıklanabilir.

Ancak, bu çalışmanın sınırlı kapsamı nedeniyle (biz yalnızca masal çevirisinin kültürel boyutunu inceliyoruz) ele aldığımız çevirileri tüm bu faktörler açısından incelemek mümkün değildir. Puşkin masallarının yeniden çevirisinin kültürel boyutu söz konusu olduğunda, ele aldığımız çevirilerdeki kültüre özgü öğelerin aktarımında kullanılan stratejilere ilişkin verileri Berman'ın yeniden çeviri hipotezi çerçevesinde değerlendirmemiz gerekmektedir. Öyleyse, incelediğimiz Puşkin'in masallarının Türkçe ve Fransızca çevirileri yeniden çeviri hipotezini doğrular mı? Bu soruya Puşkin'in masallarının çevirilerinde/yeniden çevirilerinde kullanılan çeviri stratejilerden çarpıcı ve önemli bulduğumuz örnekleri inceledikten sonra bu çalışmanın son bölümünde yanıt vermeye çalışacağız.

4. Puşkin'in Masallarında Kültüre Özgü Öğelerin Çevirisi ve Analizi

Tablo 1. Ortografik Uyarılama Örneği

KM	TÇ 1977
"Чудный остров навешу, У Гвидона погощу." (s.561)	"O adaya gideceğim, Prens Gvidon'u göreceğim." (s.30)

Puşkin, *Çar Saltan Masalı'n* kahramanı olan *çareviç Gvidon'un* [Ru. царевич Гвидон] ismini, *Gvidon* adında kralın olduğu bir Rus halk masalı olan *Koroleviç Bova Masalı'ndan* [ru. Сказка о Бове королевиче] ödünç almıştır (Çernişev, 1908, s. 128). Bu ödünç alınmış isim, Puşkin'in masallarında metinlerarası ilişkilerinin birçok örneğinden

yalnızca biridir. *Tablo 1'*de gösterilen ve TÇ 1977'den alıntılanan bu kesitte bir *Gividon* ortografik uyarlama örneğini görebiliriz. Ayrıca, incelediğimiz bu çeviride metin içi bir tutarsızlık tespit edilmiştir. Aynı metinde, aynı özel ismin farklı ortografik uyarlaması bulunmaktadır: *Gividon*, *Givodin*, *Givodon*. İncelenen diğer çevirilerde de bu kültüre özgü öge ortografik uyarlama stratejisi aracılığıyla aktarılmıştır.

Tablo 2. Kelimesi Kelimesine Çeviri Örneği

KM	FÇ 2009
“Над главою их покорной Мать с иконою чудотворной Слезы льет и говорит:” (s.572)	“Elle prend, majestueuse, L'icône miraculeuse, Les bénit et dit en pleurs :” (s.81)

Puşkin'in masallarında dine ait birçok kültüre özgü ögeyi gözlemlemek mümkündür. *Икона* [ikona] en dikkat çekici dini öğelerinden biridir. Ortodoks Kilisesi'nde çok yaygın olan ve kiliseleri süsleyen *ikonalar*, İsa, Meryem ve azizler gibi dini kişileri ve hayatlarından ya da *İncil'*den sahneleri gösteren dini illüstrasyonlardır. Rus kültüründe önemli bir yere sahip olan *ikonalar*, Ortodoks kiliseleri süslemekle kalmayıp, Rus köylülerin evlerinde de, onlara özel ayrılmış ve *красный угол* [krasnuy ugol] olarak adlandırılan evin köşesinde yer almaktadır. Dolayısıyla, *Çar Saltan Masalı'*nda *çariçe*, oğlu ile prenses *Kuğu'*nun evliliğini kutsarken elinde *mucizevi bir ikona* [Ru. чудотворная икона] tutmaktadır. FÇ 2009'un çevirmeni, *чудотворная икона* [çudotvornaya ikona] kültüre özgü ögesi için Fransız okurun aşına olduğu ve farklı bir kültüre ait olduğunu bildiği *l'icône miraculeuse* ifadesini kullanarak kelime kelimesine çeviri stratejisine başvurmuştur. Diğer çevirilere gelince, FÇ 1925'te de kelimesi kelimesine çevirinin yapıldığını, incelediğimiz Türkçe çevirilerinde ise kültürel ve dini değere sahip bu ögenin silindiğini görmekteyiz.

Tablo 3. Metin Dışı Açıklama Örneği

KM	FÇ 2009
“Не садися не в свои сани!” (s.581)	“Qu'il ne faut pas monter dans le traîneau d'autrui !*” (s.126) * Proverbe russe signifiant : A chacun sa place.

İncelediğimiz çevirilerde, dördüncü korunum stratejisi olan metin dışı açıklamanın yalnızca bir kez kullanıldığını tespit ettik. Bu örnekte, FÇ 2009'un çevirmenin, bir Rus atasözünün kelimesi kelimesine çeviri stratejisiyle aktardığını görmekteyiz. Çevirmen, erek okurun yanlış anlamasını önlemek için, metindeki atasözü açıklamak üzere Rus atasözü olduğunu ve anlamını belirten bir dipnot eklemiştir.

Tablo 4. Metin İçi Açıklama Örneği

KM	TÇ 2003

<p>“Тридцать три богатыря; В чешуе, как жар горя, Идут витязи четами,” (s.567)</p>	<p>“Pullu giysileriyle ateş gibi parlayan; Geliyormuş otuz üç kahraman. Kahramanlar geliyormuş ikişerli gruplarla,” (s.28)</p>
--	--

Çar Saltan Masalı'nda, olağanüstü ve şaşırtıcı bir sahne görmekteyiz. Rus masallarında ve *bylinalar*'da olağanüstü özelliklere ve güce sahip savaşçı kahramanlar olan *otuz üç bogatır*' [Ru. тридцать три богатыря], ateş gibi parlayan pullara benzeyen zırh giymiş olarak denizden çıkar. Bu sahneyi, *Palekh* minyatüristleri tarafından resmedilen ve FÇ 2009'de metne eşlik eden illüstrasyonlarda görebiliriz. *Pullar* [Ru. чешуя], Rus masallarında yiğit *bogatır*'ların bir tür zırhıdır. Bu nedenle, erek okurun anlamasını sağlamak için, TÇ 2003'ün çevirmeni, kelimesi kelimesine çeviri stratejisiyle aktarılan *pullar* sözcüğünün yanına bir metin içi açıklama örneği olan *giysi* sözcüğünü eklemiştir.

Tablo 5. Sınırlı Evrenselleştirme Örneği

KM	TÇ 2003
<p>“От зеленого вина Отрекалася она” (s.586)</p>	<p>“Prenses görünce <i>votka</i> dolu kadehi; İçmeyi kabul etmedi;” (s.14)</p>

Sınırlı evrenselleştirme stratejisinin bu örneğinde, kelimesi kelimesine “yeşil şarap” olarak çevrilebilecek *зелёное вино* [zelyonoye vino] kültüre özgü ögesi görülebilir. *Votkaya* benzeyen bir Rus alkollü içki türü olan *зелёное вино*, bitkiler (*зелень* [zelen'] → *bitki*) içermektedir. Rus kültürüne ait ve çok eski bir tarihe sahip bu içkinin, bir Türk veya Fransız okuru tarafından bilinmesi pek olası değildir. Dolayısıyla TÇ 2003'ün çevirmeni, sınırlı evrenselleştirme stratejisine başvurarak, Türk okurun alışkın olduğu ve Rus kültürüne ait başka bir kültüre özgü ögeyi kullanmıştır: *votka*. FÇ 1925'te de aynı durumu gözlemlemek mümkündür. Çevirmen, *зелёное вино* ögesi için *vodka* sözcüğünü kullanmıştır. Diğer çevirilerde durum farklıdır: TÇ 1977: *içecek* (mutlak evrenselleştirme); FÇ 2009: *l'eau de vie* (yerele dahil etme).

Tablo 6. Mutlak Evrenselleştirme Örneği

KM	TÇ 1977
<p>“И царевича венчают Князей шапкой, и главой Возглашают над собой;” (s.559)</p>	<p>“Oğul, prens yapılmış. Taç giydirip oturtmuşlar tahtına” (s.26)</p>

Çar Saltan Masalı'ndan bu alıntıda, *çareviç Gvidon*'nun taç giyme töreni anlatılmaktadır. *Gvidon*'un başı, “knez şapkası” olarak çevrilebilecek *княжья шапка*

[knyajya şapka] ile taçlandırılmıştır. Bu, Kiev Rus' hükümdarları olan büyük prensler tarafından giyilen kürk işlemeli bir tür şapkadır. TÇ 1977'nin çevirmenleri, mutlak evrenselleştirme stratejisini kullanıp erek okur için "nötr" bir sözcük olan *taç* dil göstergesini kullanmışlar. Ancak bir sonraki sayfada *Gvidon*'u ve *prenses Kuğu*'yu gösteren bir illüstrasyon görebiliriz. Bu illüstrasyonda, *çareviç Gvidon*'nun kaynak kültüre uygun olarak çizilmiş bir *knez şapkasını* giydiğini görebiliyoruz. Dolayısıyla, okur erek metinde "nötr" bir sözcük görse de bir sonraki sayfada yabancı ve egzotik bir imge görmektedir. Diğer çevirilerde şunlar tespit edilmiştir: FÇ 1925: *le chapeau de prince* (kelimesi kelimesine çeviri ve mutlak evrenselleştirme olmak üzere iki strateji aynı zamanda kullanılmıştır); FÇ 2009: *le diadème royal* (özerk yaratıcılık); TT 2003: *taç* (mutlak evrenselleştirme).

Tablo 7. Eş Anlamlılık Örneği

КМ	TÇ 1977
"Поп говорит Балде: "Ладно. Не будет нам обоим накладно." (s.549)	"Sonunda demiş ki <i>gençe</i> : "Bu pazarlık iyi bence."" (s.121)

Bu örnekte, *Papaz ile Yardımcısı Balda Masalı*'nda ana kahramanın ismi olan *Балда* [Balda] eş anlamlılık stratejisi aracılığıyla *genç* olarak çevrilmiştir. Çevirinin diğer bölümlerinde *Балда* özel isminin ortografik uyarlama aracılığıyla *Balda* olarak çevrildiğini görebiliriz. Aslına bakılırsa, bu eş anlamlılık kullanımı erek metinde yalnızca bir kez karşımıza çıkmaktadır. *Балда* isminin *genç* olarak çevrilmesinin olası nedenleri arasında, biçimsel bir kaygıyı dile getirebiliriz. Kaynak metin manzum olarak yazılmıştır. Kısacası, TÇ 1977'nin çevirmenleri, erek metinde kafiyeyi sağlamak için "genç" sözcüğünü kullanmış olabilirler: *gençe/bence*.

Tablo 8. Silme Örneği

КМ	TÇ 1977
"Я ль на свете всех милее, Всех румяней и белее?" (s.583)	"Var mıdır benden daha güzeli, Saklama, söyle diline geleni." (s.78)

Bu örnekte, Rus masallarında ve bu masalların uyarlamalarında çok yaygın olan, bir kültüre özgü ögeyi gözlemleyebiliriz. Rus masallarında güzellik kavramı soluk ten ve pembe yanak imgesiyle temsil edilir. Bazı eserlerde bu imge abartılı ve grotesk olabilmektedir (örneğin, 1964 tarihli *Morozko* filminde *Marfuşka* karakteri). *Ölü Prenses ve Yedi Kahraman Masalı*'nda çariçe, sihirli aynasına dünyada *en güzel, al yanaklı ve soluk tenli* olanın kendisi olup olmadığını sorar. Sihirli aynası ise, çariçenin üvey kızı olan prensesin dünyada *en güzel, al yanaklı ve soluk tenli* olduğunu söyler. Bu kültüre özgü öge, yazarın ve Rus okurun güzellik anlayışını göstermektedir. Bu ögenin çevirisine gelince, TÇ 1977'nin çevirmenleri bu ögeyi silmişlerdir. Bu silinmenin sebebi muhtemelen güzellik ölçütlerindeki kültürel uyumsuzluktur. Bir Türk çocuğunun *al yanakları* ve *soluk teni* idealize edilmiş güzelliğin bir göstergesi olarak görmesi pek olası değildir.

Tablo 9. Yerele Dahil Etme Örneği

КМ	FÇ 1925
“Сына Бог им дал в аршин,” (s.555)	“Dieu leur donne un fils, long d’une aune.” (s.4)

Çar Saltan Masalı’nda okur, olağanüstü bir durumla karşılaşır. Eşi çar için bir *bogatur*’ doğurmaya söz veren çariçe, bir *аршин* [arşın] uzunluğunda bir çocuk dünyaya getirir. *Arşın*, 71 cm’ye karşılık gelen eski bir Rus uzunluk birimidir. Yeni doğan bir bebeğin ortalama boyu yaklaşık olarak 50 cm olduğu düşünüldüğünde, 71 cm boyunda doğan bu bebek olağanüstü sayılabilir. Böylece çariçe sözünü tutmuş olur: Masalın devamında bu bebek saat başı büyür ve ünlü *çareviç Gvidon* olur. FÇ 1925’te çevirmen, *аршин* yerine Fransa’ya ait başka bir uzunluk birimini vermiştir. Uzunluğu Fransa’nın bölgelerine göre değişen ve 67-111 cm’ye karşılık gelen *aune* birimini kullanmıştır. Ancak, çevirmen, yerele dahil etme stratejisine başvurarak erek kültürün metinlerarası bütüncesine ait başka bir öge kullanmış olsa da bu sahnenin olağanüstü karakterini ve ölçü biriminin kaynak metninde sahip olduğu işlevini korumuştur.

Tablo 10. Özerk Yaratıcılık Örneği

КМ	FÇ 1925
“Он пешком идти отсель Хоть за тридевять земель.” (s.571)	“il est prêt à partir à la recherche de la belle princesse jusque dans la vingt-septième contrée.” (s.20)

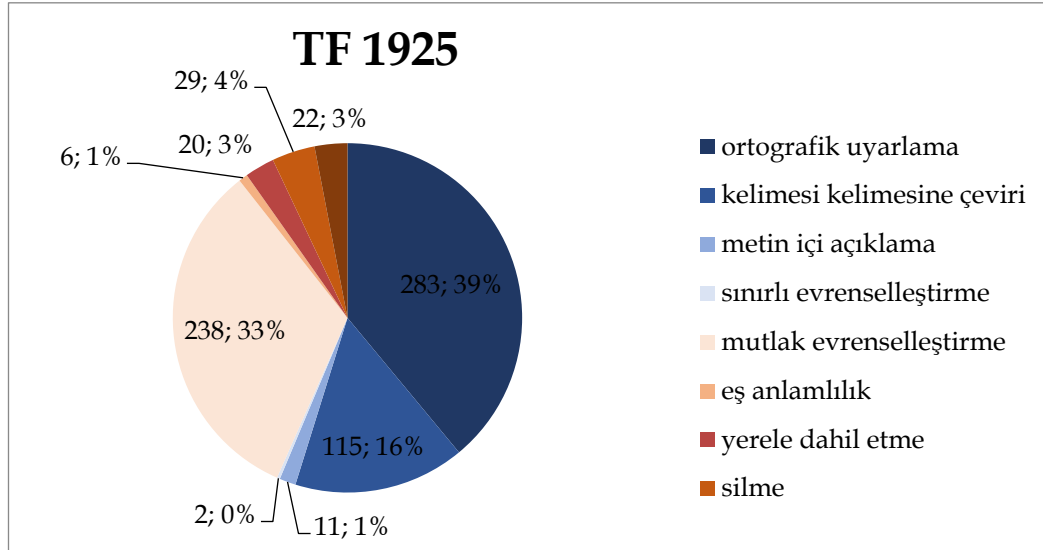
Olağanüstü masallarında zaman ve mekân bilgisi muğlak bırakılır. Masalarda *Bir varmış bir yokmuş...*; *Çok uzak bir krallıkta...*; vb. ifadeler kullanılır ve eylemlerin gerçekleştiği mekân çoğu zaman isimsiz kalır. Rus kültürüne özgü ve Türkçeye “üçdokuz ülke” olarak kelimesi kelimesine çeviri stratejisi aracılığıyla çevrilebilen *тридевять земель* [tridevyat zemel] ögesi, bu belirsizliğe işaret etmektedir. Rus masallarında açılış formellerde yaygın olarak kullanılır ve “çok uzak bir ülke” anlamına gelir. Aynı kategoride, “harika ve uzak bir krallık” anlamına gelen ve çoğu zaman gerçek dünyadan geçilmez bir orman veya denizle ayrılmış olan *тридевятьное царство* [tridevyatoye tsarstvo] ögesi yer almaktadır. FÇ 1925’in çevirmeni, kültüre özgü ögesi *тридевять земель* için özerk yaratıcılığa başvurarak “yirmi yedinci diyarı” anlamına gelen *la vingt-septième contrée* ögesini kullanır.

4. Yorum

İncelenen çeviriler iki farklı dil çiftinde yapıldığından dolayı, Rus kültürüne ait bazı kültürel ögeler, ilgili dillerden birinde çeviri sorunu teşkil etmediğinden dolayı bir kültüre özgü öge olarak değerlendirilemeyebilir. Ayrıca, bir kültüre özgü ögeyi çevirmek için çevirmenler bazı durumlarda aynı anda birkaç çeviri stratejisine başvururlar. Örneğin, FÇ 2009’da *Салтан* [Saltan] özel ismi *Saltan le Magnifique* [Muhteşem Saltan] olarak çevrilmiştir. Bu çeviri, aynı zamanda hem bir ortografik uyarılama (*Saltan*) hem de okuru Osmanlı İmparatorluğu’na götüren bir özerk yaratıcılık (*le Magnifique*) olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, incelediğimiz farklı çevirilerde Aixelà stratejilerinin kullanımına ilişkin farklı sayıda vaka tespit edilmiştir: FÇ 1925: 726 vaka; FÇ 2009: 732 vaka; TÇ 1977: 784 vaka; TÇ 2003: 796 vaka. Bu oranlar, en azından din ve alkollü içkiler

ile ilgili kültüre özgü ögeler söz konusu olduğunda, Rus ve Fransız kültürleri arasındaki kültürel uçurumun Rus ve Türk kültürleri arasındaki kültürel uçurum kadar büyük olmadığını bir göstergesidir.

Elde ettiğimiz verilerin yorumlanmasına E. Vivier-Kousnetzoff'un FÇ 1925 ile başlayalım. Çalışmamızda aynı kültüre özgü ögeler için aynı stratejilerin tekrarlanmalarını birer ayrı vaka olarak ele alıp istatistiğe dahil ettik. Örneğin, bu erek metinde karşılaştığımız her *чарь* [çar] → *tzar* çevirisini ayrı bir vaka olarak istatistiğe dahil ettik. Bu çeviri, Rusça sözcükler ve isimler açısından son derece zengindir: *tzar*, *tzarévitch*, *bogatyır*, *Gvidone*, *Balda*, *Bouiane*, vb. Rusça-Fransızca dil çiftinin izin verdiği ölçüde çevirmen, yabancılaştırma stratejilerinin arasında egzotik bir etkiye sahip olan ortografik uyarlamaya başvurmuştur. Dolayısıyla, FÇ 1925'te tespit ettiğimiz kültüre özgü ögelerin 726 çeviri vakası arasında, en çok kullanılan stratejinin 283 vaka sayısı ile *ortografik uyarlama* olduğunu görmekteyiz. Yabancılaştırmanın diğer mikro stratejilerine gelince, *kelimesi kelimesine çeviri* stratejisi kayda değer sayıda kullanılmıştır: 115 vaka; sınırlı sayıda *metin içi açıklama* ve *sınırlı evrenselleştirme kullanımı* görmekteyiz: sırasıyla 2 ve 11 vaka. Yerlileştirme stratejilerine gelince, 238 kullanım örneğiyle *mutlak evrenselleştirme* stratejisinin bu çeviride en yaygın kullanılan yerlileştirme stratejisi olduğunu görmekteyiz. Ancak, okurun üzerindeki yerlileştirme etkisinin düşük sayılabilecek bu stratejinin yerlileştirme ekseninde sıfır noktasına çok yakın bir yerde konulduğundan yukarıda bahsetmiştik. Etno-merkezci şiddetine daha büyük ölçekte başvuran diğer yerlileştirme stratejilerin kullanımı nispeten düşüktür: 6 *eş anlamlılık* vakası; 20 *yerele dahil etme* vakası; 22 *özerk yaratıcılık* vakası ve 29 *silme* vakası.

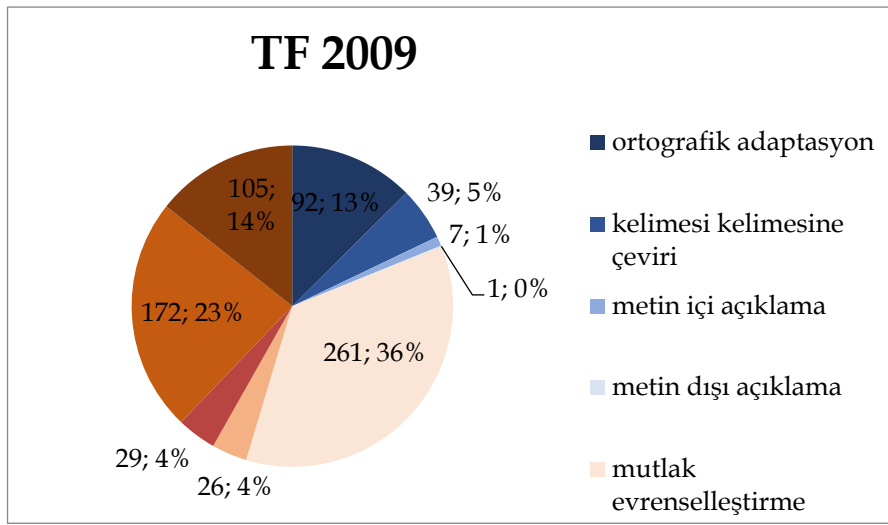

Şekil 2. FÇ 1925'te Kültüre Özgü Ögelerin Çevirisinde Kullanılan Stratejiler

Şekil 2'de, FÇ 1925'in, incelediğimiz çevirilerin arasında yabancılaştırma stratejisine en yakın olan çeviri olduğunu görebiliriz. Ancak bu çeviri, kültüre özgü ögeleri yabancılaştırma stratejisine uygun olarak aktarsa da manzum olarak yazılmış erek metni biçimsel olarak dönüştürerek erek okura düzyazı olarak sunar. Ancak erek metinde kafiye gibi biçimsel kısıtlamaların olmaması, kültüre özgü ögelerin çevirisinde özgürlük sağlamış olabilir.

Şimdi araştırdığımız ikinci Fransızca çevirisi olan FÇ 2009'da elde ettiğimiz verileri inceleyelim. Bu çeviriye baktığımızda, erek metinde yerlileştirme stratejilerinin baskın olduğunu görmekteyiz. FÇ 2009'da masalların farklı çevirmenler tarafından çevrildiğinden dolayı, yerlileştirme stratejisinin kullanım oranı bir masaldan diğerine

değişmektedir. Ancak genel olarak bu stratejiye yönelik bir eğilimin olduğunu tespit etmek mümkündür. Toplamda, FÇ 2009'da kültüre özgü ögelerin 732 çeviri vakasını tespit ettik. FÇ 2009'daki 261 kullanımla en yüksek orana sahip olan *mutlak evrenselleştirme* stratejisi dışında, *özerk yaratıcılık* ve *silme* stratejilerinin sırasıyla 105 ve 172 vaka sayısı ile diğer stratejilerden daha sık kullanıldığını görebiliriz. Dolayısıyla, FÇ 2009 çevirmenlerinin Rus kültürüne özgü ögelerin izlerini silme ve kaynak kültüre ait olmayan yeni referanslar yaratma eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca, *eş anlamlılık* stratejisinin 26 kez ve *yerele dahil etme* stratejisinin 29 kez kullanıldığını tespit ettik. FÇ 2009'daki *yabancılaştırma* stratejilerine gelince, oranlar nispeten düşük sayılabilir. *Ortografik uyarlama* 92 kez kullanılmış olup, incelediğimiz dört çeviri arasında en düşük orandadır. *Kelimesi kelimesine çeviri* ve *metin içi açıklama* stratejileri sırasıyla 39 ve 7 kez kullanılmıştır. Ayrıca, araştırdığımız çevirilerin arasında yalnızca FÇ 2009'da bir *metin dışı açıklama* stratejisinin kullanımını tespit ettik. Son olarak, *sınırlı evrenselleştirme* stratejisi bu çeviride kullanılmamıştır.

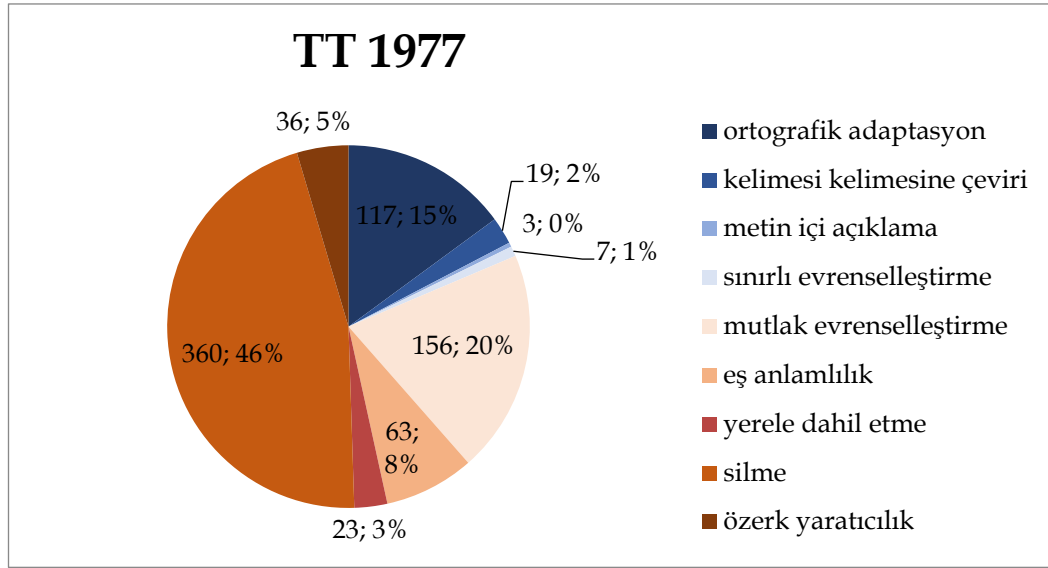

Şekil 3. FÇ 2009'da Kültüre Özgü Ögelerin Çevirisinde Kullanılan Stratejiler

Şekil 3'ü incelediğimizde, bu çeviride yerlileştirme stratejilerinin baskın olduğunu görmekteyiz. Ancak yanmetin incelendiğinde, FÇ 2009'da yerlileştirilmiş metne ek olarak *Palekh* minyatürleri açısından son derece zengin olduğu görülür. Rusya'nın *Palekh* köyünden minyatüristler tarafından yaratılan ve ikonlara benzeyen *Palekh* minyatürleri, özgün, benzersiz ve karakteristik bir üsluba sahiptir. Bu özgünlük, bu minyatürlerin sıradan bir Fransız okuru için egzotik olabileceklerini ve yabancılaştırma etkisine sahip ögeler olarak değerlendirilebileceklerini düşünmemizi sağlar. Böylece, FÇ 2009'da çelişkili bir durum söz konusudur. Ereğ metinde yerlileştirme stratejileri baskın olurken, bu metne eşlik eden illüstrasyonlar yabancılaştırıcı etkiye sahiptir. Sonuç olarak, Puşkin'in masallarının Fransızca çevirileri incelediğimizde ve karşılaştığımızda, *yabancılaştırmadan* (FÇ 1925) *yerlileştirmeye* (FÇ 2009) doğru bir geçiş görebiliriz.

N. Zekeriyâ ve T. Dursun K. tarafından 1977'de yayımlanan Türkçe çeviriyi incelediğimizde, kültüre özgü ögelerin çevirisinde toplam 784 strateji kullanımını tespit ettik. Puşkin'in masallarının ilk Türkçe çevirisinde, *silme* stratejisi 360 kez kullanılmıştır. Bu durum, %46'ya tekabül ederek incelediğimiz 4 çeviride en yüksek orandadır. Başka bir deyişle, TÇ 1977'de etno-merkezci şiddete başvuran çevirmenler, kaynak metindeki kültüre özgü ögelerin yaklaşık olarak yarısını silmişlerdir. Bu sayıya diğer yerlileştirme stratejilerinin oranlarını da eklediğimizde (156 *mutlak evrenselleştirme*, 23 *yerele dahil etme*, 36 *özerk yaratıcılık* ve 63 *eş anlamlılık* vakası) bu çeviride yerlileştirme stratejisinin radikal

bir şekilde baskın olduğunu görebiliriz. Yabancılaştırma stratejilerine gelince, TÇ 1977'de 117 *ortografik uyarılama*, 19 *kelimesi kelimesine çeviri*, 3 *metin içi açıklama* ve 7 *sınırlı evrenselleştirme* örneği görebiliriz.

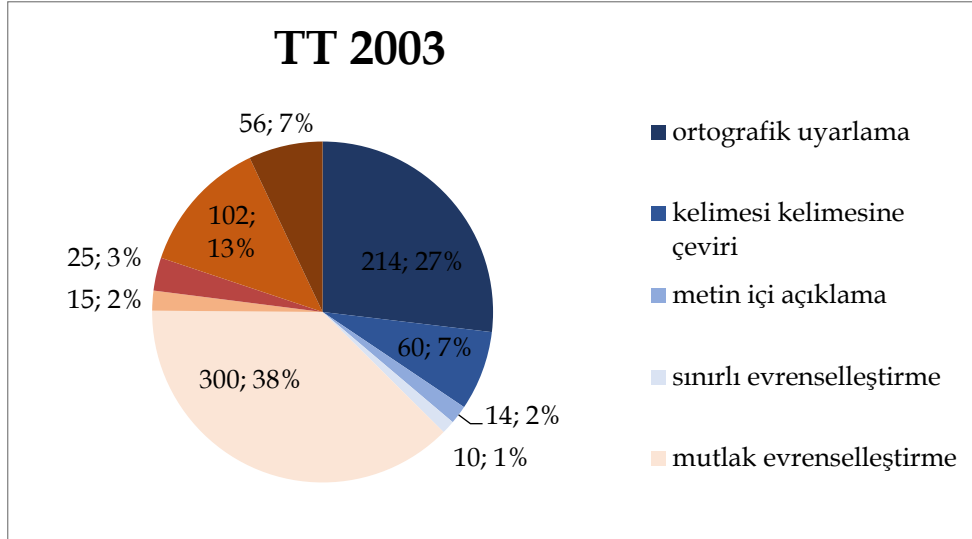
Şekil 4. TÇ 1977'de Kültüre Özgü Ögelerin Çevirisinde Kullanılan Stratejiler

Şekil 4'te de görüldüğü gibi, TÇ 1977'de yabancılaştırma stratejileri sadece %18 oranında kullanılmıştır. Öte yandan, TÇ 1977'de kültüre özgü ögelerin %82'si yerlileştirme stratejisine uygun olarak çevrilmiştir.

Bu çeviride silinen kültüre özgü ögeler arasında, Rus kültürüne ait dini referansların (örneğin, "Бог", "святая молитва", "образа", "Бог тебя благослови", "Бога ради", "Сочельник", "черт", "засветить Богу свечку", "святые", vb.) ve alkollü içkiler ile ilgili referansların (örneğin, "зеленое вино", "пиво", "мёд", "рюмка", "заморские вина", vb.) olduğunu görebiliriz. Bu çevirinin yanmetnin incelenmesi sonucunda, kitabın son sayfasında da belirtildiği üzere, bu yayınevinde yayımlanan çocuk kitaplarının Türk Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Heyeti tarafından tavsiye edildiğini tespit ettik. Böylece, bir tür ideolojik müdahalenin, örneğin alkol ve dinle ilgili kültürel ögelere ilişkin sansür/otosansür olasılığını varsayabiliriz. Ayrıca, yayınevinin hedef okur kitlesinin 7-13 yaş arası çocukların olduğunu düşündüğümüzde, diğer kültürel ögeler de hedef kitlesi tarafından anlaşılacak kaygısıyla silinmiş olabilir. TÇ 1977'nin yanmetnine daha yakından baktığımızda, kitabın sonunda *Koza Yayınları*'nın yeni kitapların tanıtımına ayrılmış birkaç sayfa bulunduğunu görmekteyiz. Bu kitaplar arasında TÇ 1977'nin çevirmenlerinden Tarık Dursun K.'nin diğer bir çevirisi olan *Ezop Masallarını* görebiliriz. Bu tanıtım metninde, *Ezop Masalları*'nın "Türk masallarının anlatım geleneğine uygun olarak Tarık Dursun K.'nin Türkçesiyle dilimize aktarıldığı" belirtilmiştir (Puşkin, 1977). "Türk masal geleneğine uygun olarak" ve "Tarık Dursun K.'nin Türkçesiyle" gibi etno-merkezci ifadeler, yayınevinin çocuk masalları konusunda 1970'li yıllarındaki çeviri politikasına işaret edebilir. Sonuç olarak, bu yanmetinsel unsurlar, TÇ 1977'de yerlileştirme stratejilerinin yüksek oranda kullanılmasının nedenine ışık tutabilir.

Son olarak, TÇ 2003'te kullanılan stratejilere ilişkin verileri inceleyelim. Bu çeviride toplam 796 mikro strateji kullanımını tespit ettik. TÇ 2003'te *ortografik uyarılama*'nın 214 kez kullanıldığını görebiliriz (bu sayı TÇ 1977'dekininki'nin neredeyse iki katıdır). *Kelimesi kelimesine çeviri* stratejisi ise, ilk Türkçe çeviriye göre neredeyse üç kat daha sık, toplam 60 kez kullanılmıştır. *Metin içi açıklama* ve *sınırlı evrenselleştirme* stratejileri sırasıyla 14 ve 10

kez kullanılmıştır. Dolayısıyla, genel olarak, TÇ 2003'te *yabancılaştırma* stratejileri TÇ 1977'ye göre daha yüksek oranda kullanılmıştır. *Yerlileştirmeye* gelince, kullanılan stratejilerin dağılımı şu şekildedir: *mutlak evrenselleştirme*: 300; *eş anlamlılık*: 15; *yerele dahil etme*: 25; *silme*: 102; *özerk yaratıcılık*: 56 kez kullanılmıştır. *Mutlak evrenselleştirme* ve *silme* stratejileri dışında, TÇ 2003'te yerlileştirme stratejilerinin kullanım oranının nispeten düşük olduğunu görebiliriz. Kuşkusuz, 102 *silme* vakası önemli bir orandır, ancak çalışmamızdaki "etno-merkezci" çevirilerle (FÇ 2009 ve TÇ 1977) karşılaştırıldığında nispeten düşük kalmaktadır. *Mutlak evrenselleştirme* stratejisine gelince, diğer stratejilere göre yerlileştirme ekseninde sıfır noktasına daha yakın olduğunu belirtmiştik.

Şekil 5. TÇ 2003'te Kültüre Özgü Ögelerin Çevirisinde Kullanılan Stratejiler

Bu çeviriyi mutlak bir *yabancılaştırma* ya da *yerlileştirme* örneği olarak değerlendirmek mümkün olmasa da Şekil 5'te de gördüğümüz üzere, TÇ 2003'te *yerlileştirme* stratejilerinin kullanım sayısı TÇ 1977'ye göre çok daha düşüktür. Ayrıca, TÇ 1977'de kültüre özgü ögelerin yalnızca %18'i *yabancılaştırma* stratejisine göre çevrilmişken, TÇ 2003'te bu oran %37'ye yükselmiştir. Sonuç olarak, radikal bir şekilde *yerlileştirilmiş* TÇ 1977'e göre, TÇ 2003'ün *yabancılaştırmaya* doğru evrildiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Masallar çok eski zamanlardan beri yinelenerek nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu yinelenmeler sırasında bir toplumun bilgi birikimi, gelenekleri, kültürü ve dili bir toplum içinde ya da bir toplumdan diğerine aktarılır. "Her yeni bağlamda, yeni koşullar çoğunlukla folklorik bir ürün olduğu gibi değil, bir dizi dönüştürüm işleminden geçirilerek yinelenir" (Aktulum, 2013, s. 34). Böylece, zaman içinde kültürel değerler kaybolur ve dönüşüme uğrar. Açık ki, masalların yeni bağlamlarda ve toplumlarda yinelenmesi ancak diliçi ya da dillerarası çeviri süreciyle sağlanabilir. Bu çalışmada, kültürel değerlerin taşıyıcısı ve aktarıcısı olan masallardaki kültüre özgü ögelerin çevirisi incelenmiştir. Bu çalışma, kültüre özgü ögeler kavramının masal çevirisini incelemek için etkili bir araç olduğunu göstermektedir. Kültüre özgü ögeler kavramının devingen yapısı sayesinde, incelediğimiz her dil çiftinde farklı sayıda kültüre özgü ögeler tespit ettik. Çalışmamız, din ve alkollü içecekler konusunda Fransız kültür/dilinin Rus kültür/diline daha yakın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, çevirmenlerin bazı durumlarda bir kültüre özgü ögeyi çevirmek için iki mikro strateji kullandıklarını tespit ettik. İncelediğimiz çevirilerde Aixelà'nın mikro stratejilerinin kullanım sayıları şu şekildedir: FÇ 1925: 726; FÇ 2009: 732; TÇ 1977: 784; TÇ 2003: 796 vaka.

Yukarıda da belirtildiği gibi, masallar sözlü ya da yazılı yinelenmelerin ürünleridir. Aynı durum çeviri süreci için de söylenebilir. Bir eserin mutlak ve mükemmel bir çevirisinden söz etmek mümkün olmadığından, çeviri süreci her zaman yeniden çeviriler yoluyla yinelenir. Her çevirmen, kendi dilinin ve kültürünün izlerini taşıyan bakış açısını, başka bir deyişle öznelliğini yaptığı çeviriye yansıtır. Bu durum özellikle yerleştirme stratejilerinde belirgindir. Sonuç olarak bazı durumlarda, bir edebi eserin hepsi birbirinden farklı çok sayıda yeniden çevirisinin olduğunu gözlemleyebiliriz. Bu çalışmada, Puşkin'in masallarının yeniden çevirileri arasındaki farkları tespit etmeye çalıştık. FÇ 1925'te kullanılan mikro-stratejileri analiz ederek, bu çevirinin kültüre özgü ögelerin çevirisi konusunda oldukça yabancılaştırıcı stratejilerin kullanıldığını görmekteyiz. Bu çeviride, ortografik uyarılama (%39), mutlak evrenselleştirme (%33) ve kelimesi kelimesine çeviri (%16) en çok kullanılan stratejilerdir. Ancak, incelediğimiz ikinci Fransızca çeviri olan FÇ 2009'un yerleştirme stratejisinin uygulandığını saptamaktayız. Bu çeviride, mutlak evrenselleştirme (%36); silme (%23) ve özerk yaratıcılık (%14) en sık kullanılan stratejilerdir. Bu yüzdeler, incelediğimiz Fransızca çevirilerinde yabancılaştırmadan (FÇ 1925) yerleştirmeye (FÇ 2009) bir geçişin olduğunu göstermektedir. Puşkin'in masallarının Türkçe çevirileri söz konusu olduğunda, kültüre özgü ögelerin neredeyse yarısının silindiği 1977 tarihli ilk çeviri, radikal bir şekilde yerleştirilmiştir. Bu çeviride, silme (%46), mutlak evrenselleştirme (%20) ve ortografik uyarılama (%15) en yaygın kullanılan stratejilerdir. TÇ 2003'te ise, mutlak evrenselleştirme (%38), ortografik uyarılama (%27) ve silme (%13) en sık kullanılan üç stratejidir. Dolayısıyla Puşkin'in masallarının 1977'de yayımlanan ilk Türkçe çevirisinin yerleştirilmiş, 2003'te yayımlanan ikinci çevirisinin ise ilk çeviriye göre yabancılaştırılmış olduğu söylenebilir. Bu çalışmada elde edilen veriler, Rusça-Fransızca ve Rusça-Türkçe dil çiftlerinde "eski" ve "yeni" çeviriler arasındaki farklılıkların aynı olmadığı aşağıdaki tabloda belirtilmektedir:

Tablo 11. İncelenen Fransızca ve Türkçe Çevirilerinde Makro Stratejiler

FÇ 1925 Yabancılaştırma	→	FÇ 2009 Yerleştirme
TÇ 1977 Yerleştirme	→	TÇ 2003 Yabancılaştırma

Bu sonuçlar, Berman'ın (1990) yeniden çeviri hipotezi çerçevesinde değerlendirilebilir. Çalışmamızda üç yeniden çeviri (FÇ 1925; FÇ 2009; TÇ 2003) ve bir ilk çeviri (TÇ 1977) inceledik. Puşkin'in masallarının daha önceki çevirilerinin var olmasından dolayı, FÇ 1925; FÇ 2009; TÇ 2003 olarak üç çeviriye birer yeniden çeviri olarak ele alabiliriz. İncelediğimiz çevirilerin, bir eserin ilk çevirisinin yerleştirilmiş ve yeniden çevirilerinin ona göre yabancılaştırılmış olduğu hipotezini doğrulayıp doğrulamadığını belirlemeye çalıştık. Puşkin'in masallarının incelediğimiz Türkçe çevirilerinin bu hipotezi doğruladığını tespit ettik. Bu çevirilerde, kültüre özgü ögelerin çevirisi konusunda "çizgisel" [Fr. linéaire] bir "evrim" görebiliriz. Ancak, incelenen Fransızca çeviriler, yeniden çeviri hipotezini doğrulamamaktadır. "Eski" olarak kabul ettiğimiz FÇ 1925 oldukça yabancılaştırılmış bir çeviri olarak değerlendirilebilirken, "yeni" olarak kabul ettiğimiz FÇ 2009 açık bir şekilde yerleştirilmiş bir çeviridir. Öte yandan, bu dönüşümü tamamıyla kavrayabilmek için Puşkin'in masallarının Fransızca ara çevirilerinin de incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca masalların temel amacı ve işlevi egzotik ve tuhaf ögelerin ve motiflerin zenginliğiyle okuru şaşırtmaktır. Bununla birlikte yerleştirilmiş çevirilerde ise bu temel amaç göz ardı edilmiş gibi görünmektedir. Bütün bu analiz ve değerlendirmelerden hareketle masal çevirilerinde yerleştirme stratejisiyle kaynak metindeki kültürel ögelerin silindiği, dolayısıyla çeviri ediminin iletişimsel

bağlamda kültür aktarımında bir köprü olması itibariyle, bu işlevin tam olarak gerçekleşmediği analiz edilmiştir. Bu tür çalışmaların, çeviribilimin disiplinlerarası yapısı bağlamında çeviribilim yaklaşımlarının yanı sıra halkbilim kuramlarından yararlanılarak, özgün ve yeni çalışmalara kaynak olabileceği düşünülmektedir.

Diğer taraftan Puşkin'in masallarının Türkçe ve Fransızca çevirileri biçimsel, anlambilimsel ve anlatsal olarak başka bir çalışma konusu olabilir. Ayrıca, bütüncüye inceledikten sonra, Puşkin'in masallarının çevirilerinde çevirmenlerin bitiş formellerini ve masalların diğer anlatım öğelerini değişikliğe uğrattıklarını, işlevsel olarak masalların ahlaki ders verme amacını manipüle ettiklerini gözlemledik. Bu saptamanın masal çevirilerinde incelenmeye değer başka bir konu olduğunu düşünmekteyiz. Öte yandan, Puşkin'in masallarında önemli bir rol oynayan ve okur tarafından yabancı kültürel öğelerin anlaşılmasını kolaylaştıran illüstrasyonlar, göstergelerarası çeviri açısından zengin bir araştırma alanı olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Aarne, A. (1910). Verzeichnis der Märchentypen. *Folklore Fellows Communications*, 3, Helsinki.
- Aarne, A. ve Thompson, S. (1928). The Types of the Folktale. *Folklore Fellows Communications*, 74, Helsinki.
- Aixelà, J. F. (1996). Culture-Specific Items in Translation. *Translation, Power, Subversion*, 52-78.
- Aktulum, K. (2013). *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Baker, M. (1992). *In Other Words. A Coursebook on Translation*. Routledge.
- Berman, A. (1990). La Retraduction Comme Espace de la Traduction. *Palimpsestes*, 4, 1-7.
- Bettelheim, B. (2020). *Masallar Ne Anlatır: Çocuk Gelişiminde Masalların Rolüne Psikanalitik Bir Bakış*. İstanbul: Sfenks Kitap.
- Bilkan, A. F. (2020). *Masal Estetiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boratav, P. N. (2021). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Cordonnier, J.-L. (2002). Aspects Culturels de la Traduction : Quelques Notions Clés. *Meta*, 47(1).
- Çekçi, S. O. ve Sancaktaroğlu Bozkurt, S. (2021). Yaşar Kemal'in İnce Memed Romanındaki Kültüre Özgü Öğelerin Çevirilerinin İncelenmesi. *Çevirmen Eğitiminde Güncel Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. (ed. Caner Çetiner ve Mesut Kuleli). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 169-198.
- Desmidt, I. (2009). (Re) translation Revisited. *Meta*, 54(4), 669-683.
- Eco, U. (2003). *Mouse or Rat? Translation as Negotiation*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Flamand, J. (1984). Qu'est-ce Qu'une Bonne Traduction? *Meta*, 29(3), 330-334.
- Gambier, Y. (1994). La Retraduction, Retour et Détour. *Meta*, 39(3), 413-417.
- Gambier, Y. (2011). La Retraduction: Ambiguïtés et Défis. Autour de la Retraduction. *Perspectives littéraires européennes*, 49-66.
- Göktürk, A. (1994). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Harvey, M. (2000). A Beginner's Course in Legal Translation: The Case of Culture-bound Terms. *ASTTI/ETI*, 2(24), 357-369.

- Hervey S. ve Higgins, I. (2002). *Thinking French Translation*. London: Routledge.
- Katan, D. (2012). *Cultural Approaches to Translation*. In *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing Ltd.
- Kuleli, M. (2020). Culture Specific Items in Literary Texts and Their Translation Based on "Foreignization" and "Domestication" Strategies. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, RumeliDE.S7 (October) Thanks to Prof. Dr. Tahir ÜZGÖR: Special Issue, 617-653.
- Lederer, M. (2006). *La Traduction Aujourd'hui. Le Modèle Interprétatif*. Lettres modernes minard.
- Lungu-Badea, G. (2009). Remarques sur le Concept de Culturème. *Translationes*, 1(1).
- Medriş, D. (1995). Ot Dvoynoy Skazki-k Antiskazke (Skazki Puşkina kak Tsikl). *Moskovskiy Puşkinist: Ejegod. sb./Ros. AN. IMLI im. AM Gorkogo. Puşkin. komis*, (1), 93.
- Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. London: Routledge.
- Newmark, P. (1998). *Textbook Of Translation*. Pearson Education.
- Pouchkine, A. (1925). *Contes. (Сказку)*. Paris: R. Kieffer. https://bibliotheque-russe-et-slave.com/Livres/Pouchkine_-_Contes.htm [Erişim Tarihi: 21.02.2024]
- Pouchkine, A. (2009). *Les Contes de Pouchkine. Peinture de Palekh*. Saint-Pétersbourg: Éditions d'art "P-2".
- Propp, V. (2000). *Russkaya Skazka (Sobranie trudov V. Ya. Proppa.) Nauchnaya redaktsiya, kommentarii Yu, S, Rasskazova*. Moskva: Labirint.
- Propp, V. (2008). *Masal Biçimbilimi*. (çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Propp, V. (2021). *Morfologiya Volşebnoy Skazki. Istoriçeskie Kornı Volşebnoy Skazki*. Moskva: KoLibri.
- Puşkin, A. (1977). *Altın Balık. Masallar*. Ankara: Koza Yayınları
- Puşkin, A. (2003a). *Altın Horoz ve Diğer Masallar*. İstanbul: YGS Yayınları
- Puşkin, A. (2003b). *Çar Sultan*. İstanbul: YGS Yayınları
- Puşkin, A. (2003c). *Prences ve Yedi Kahraman*. İstanbul: YGS Yayınları
- Puşkin, A. (2010). *Skazki. Stikhotvoreniia i Poemy*. Moskva: Eksmo, 549-600.
- Reiss, K. ve Vermeer, H. J. (1984/2013). *Towards a General Theory of Translational Action. Skopos Theory Explained*. (çev. Christiane Nord). Manchester: St. Jerome.
- Sakaoğlu, S. (2019). *Masal Araştırmaları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sarcevic, S. (1985). Translation of Culture-bound Terms in Laws. *Multilingua*, 4(3), 127-133.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2019). *Çevirinin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge.
- Venuti, L. (1998). Strategies of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. (ed. Mona Baker) London: Routledge, 240-244.
- Zwart, S. (2013). *Adaptations Cinématographiques: Traduire ou Trahir?* Yüksek Lisans Tezi. Les Pays-Bas: L'Université d'Utrecht.

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/conte/18551> [Erişim Tarihi: 22.02.2024]

<https://dictionnaire.lerobert.com/definition/conte> [Erişim Tarihi: 22.02.2024]

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/culture/21072> [Erişim Tarihi: 22.02.2024]

<https://dictionnaire.lerobert.com/definition/culture> [Erişim Tarihi: 22.02.2024]